

วารสารไทย
THAI JOURNAL

ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑๒๗ กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๖

วารสารไทย
THAI JOURNAL

ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑๒๗ กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๖

หมายเลขสากลประจำวารสาร ISSN 0125 572X

คณะอนุกรรมการจัดทำวารสารไทย

อนุกรรมการที่ปรึกษา	นายวิจิตร	อาวะกุล
อนุกรรมการที่ปรึกษา	นายเย็นใจ	เลาหวณิช
ประธานอนุกรรมการ	พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒย์	เกษมศรี
รองประธานอนุกรรมการ	คุณหญิงคณิตา	เลขะกุล
รองประธานอนุกรรมการ	นางสาวทรงสรรค์	นิลกำแหง
อนุกรรมการ	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (นางอัจจิมา จันทร์สุวานิชย์)	
อนุกรรมการ	นางสาวฉวีงาม	มาเจริญ
อนุกรรมการ	นางสาวนัยนา	แย้มสาขา
อนุกรรมการ	นายรัตนาวุธ	วัชโรทัย
อนุกรรมการ	นายสมหมาย	จันทร์เรือง
อนุกรรมการ	นางลินดา	อิศรางกูร ณ อยุธยา
อนุกรรมการ	ผู้ทรงคุณวุฒิเฉพาะคราวประชุม (ครั้งละไม่เกิน ๒ คน)	
อนุกรรมการและเลขานุการ	นางสุณี	กระจ่างวุฒิชัย
อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	นางอัจฉรา	แสงภัทรเนตร
อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	นางสายใจ	แจ่มจิราวรรณ
อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	นายจักรกฤษณ์	มณีปิตะสุต

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (ศาสตราจารย์พิเศษธงทอง จันทรางศุ)

รองปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (นายระพีพันธุ์ สริวัฒน์)

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

คณะผู้จัดทำ

ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (นางอัจจิมา จันทร์สุวานิชย์)

นางลินดา	อิศรางกูร ณ อยุธยา	นางสุณี	กระจ่างวุฒิชัย
นางอัจฉรา	แสงภัทรเนตร	นายจักรกฤษณ์	มณีปิตะสุต
นางสายใจ	แจ่มจิราวรรณ		

ศิลปกรรม

นายปรีชา	ฉัตระเนตร
นางสาวเบญนภา	ชาติเชื้อ
นางสาวกฤตยา	โพธิ์สิน

วารสารไทย เป็นวารสารเพื่อเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ ด้วยการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ รณรงค์ ปลูกฝัง และให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานวารสารไทย

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
ทำเนียบรัฐบาล เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐
โทร. ๐-๒๖๒๙-๙๔๘๑, ๐-๒๖๒๙-๙๔๘๒
โทรสาร ๐-๒๒๘๒-๕๓๒๒, ๐-๒๒๘๒-๖๔๙๑
อ่านย้อนหลังได้ที่
www.identity.opm.go.th

ห้ามจำหน่าย

เผยแพร่เพื่อเป็นอภินันทนาการแก่ประชาชนทั่วไป
จากสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

พิมพ์ที่

บริษัท ด่านสุทธาการพิมพ์ จำกัด
๓๐๗ ซอยลาดพร้าว ๘๗ ถนนลาดพร้าว
กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐
จำนวนพิมพ์ ๓,๐๐๐ เล่ม
โทร. ๐-๒๙๖๖-๑๖๐๐-๖
โทรสาร. ๐-๒๕๓๙-๒๕๑๒
email: darnsuta@truemail.co.th
website: darnsuthapress.com

สารบัญ

ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑๒๗ กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๖

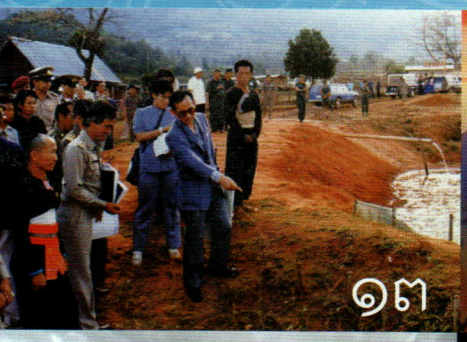

๓ บทบรรณาธิการ

๕ พระราชสมัญญาของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
ฉวีงาม มาเจริญ

๒๒ โขนเฉลิมพระเกียรติ
ผศ.ดร.สมหมาย จันทร์เรือง

๗๑ สินสอดทองหมั้น ความเกี่ยวพันในวิถีไทย
ประสงค์ กระจ่างวุฒิชัย

๗๙ ใบตอบรับ

๙ อาเศียรวาท

๑๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับแนวพระราชดำริเกี่ยวกับป่าไม้
เบญจมาส แพทอง

๔๘ ตำนานแห่ง “ข้าว” และวรรณกรรมอันเกิดแต่ “ข้าว”
จารุดี ผโลประการ

๗๖ ปฏิทินกิจกรรมเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

บทบรรณาธิการ

วารสารไทยฉบับที่ ๑๒๗ นี้ เป็นฉบับสุดท้ายของปีงบประมาณ ๒๕๕๖ มีบทความอันทรงคุณค่าหลากหลายเรื่อง เช่น เรื่อง “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับแนวพระราชดำริเกี่ยวกับป่าไม้” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในท้องที่ต่างๆ ทั่วทุกภูมิภาค ทอดพระเนตรสภาพป่าไม้ถูกทำลายเสียหาย ทั้งโดยภัยธรรมชาติและน้ำมือมนุษย์ ทรงเห็นความสำคัญและประโยชน์ของป่าไม้ในด้านต่างๆ อาทิ ป่าช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ สามารถลดการพังทลายของดิน ลดการกัดเซาะหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์ ป้องกันน้ำท่วมฉับพลัน เป็นต้น จึงทำให้เกิดโครงการตามพระราชดำริกว่า ๔,๐๐๐ โครงการ และอีกบทความหนึ่งที่น่าสนใจ คือเรื่อง “ตำนานแห่ง ‘ข้าว’ และวรรณกรรมอันเกิดแต่ ‘ข้าว’” ตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะเผ่าพันธุ์ไท คนไทยจึงมีความกตัญญู ยกย่องข้าวว่า เป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ มีเทวดาประจำข้าว ที่ส่วนมากจะเป็นเพศแม่ผู้กล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดูลูกมาตั้งแต่เกิด เป็นพืชพรรณธัญญาหารที่มีคุณหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คน รวมทั้งเป็นสินค้าส่งออกอันดับหนึ่งของประเทศไทยอีกด้วย ตำนานและวรรณกรรมเรื่องข้าว บ่งบอกถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ ศีลธรรม โดยเฉพาะเรื่องความกตัญญูรู้คุณและความสามัคคี มีเนื้อหาน่าสนใจ จนเกิดประเพณีและพิธีอันดีงามหลายๆ อย่างเกี่ยวกับข้าว ทั้งรัฐพิธีและพิธีของชาวบ้านที่มีมาจนปัจจุบัน ตำนานและวรรณกรรมอันทรงคุณค่าเหล่านี้จึงควรได้รับการสืบสานเพื่อให้ชนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และตระหนักในคุณประโยชน์ของข้าว ประพฤติปฏิบัติตนตามที่เหมาะที่ควรในเรื่องการบริโภคข้าวต่อไป โดยเฉพาะเยาวชนไทย จะได้ระมัดระวังไม่บริโภคข้าวในลักษณะกินทิ้งกินขว้าง แม้ในยามที่เกิดภาวะข้าวยากหมากแพง และในฉบับนี้ยังมีบทความเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ๒ เรื่อง คือ “พระราช-สมัญญาของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ” ของนางสาวฉวีงาม มาเจริญ กับ โขนเฉลิมพระเกียรติ” ของ ผศ.ดร.สมหมาย จันทร์เรือง เป็นบทความพิเศษเพื่อแสดงถึงส่วนหนึ่งแห่งพระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญเพื่อประชาชนคนไทย

คณะผู้จัดทำวารสารไทย

อาศิรวาท

สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ

เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา

๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๖

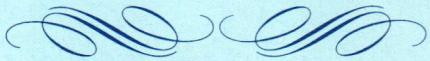

ประชาพร้อมน้อมจิตอธิษฐาน
ขอให้ทรงพระสราญดุจกาลก่อน
ทุกวันกราบพระขอประทานพร
แด่พระทรงสมร **“แม่แผ่นดิน”**

อยากได้เฝ้าผดุงคัลเช่นวันก่อน
อยากได้ยินสุรเสียงเพียงเสียงพิณ
ประชากรอาทรเฝ้าคิดถึง
ราชกิจก่อเกื้อเพื่อประชา

ทุกวันร้อนรนใจใฝ่ถวิล
ในดวงจินต์ฝันเห็นเด่นทุกคราว
ด้วยซาบซึ้งพระคุณการุณย์หล้า
ล้ำเลิศค่าพลิกฟื้นผืนไผท

พระทรงเป็น**แม่และครูแห่งแผ่นดิน**
ชูชีวินศิลป์สยามงามสมัย
เสด็จเยี่ยมเปี่ยมการุณย์อุ่นดวงใจ
ทรงพัฒนาประชาให้อยู่กินดี

หยาดเย็นพระบารมีที่ปกเกล้า
ด้วยเดชะฝ่าละอองบาลธุลี
อยากเข้าเฝ้าผดุงคัลเช่นวันก่อน
ขอพระองค์ทรงเกษมเปรมกมล

ห่างทุกข์เศร้าดุจประทีปชีพสุขศรี
พระหลักทองของชีวีประชาชน
กราบขอพรไตรรัตน์พิพัฒน์ผล
โรคาพาธประลาตพ้นพระองค์ เทอญ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ
ข้าพระพุทธเจ้า คณะผู้จัดทำวารสารไทย
(คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ราชบัณฑิต ศิลปินแห่งชาติ
กรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ประพันธ์)

พระราชสมัญญาของ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ฉวีงาม มาเจริญ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการ เพื่อขจัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนชาวไทยเคียงคู่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยพระวิริยอุตสาหะและน้ำพระทัยที่เปี่ยมล้นไปด้วยเมตตาธรรม ทรงหวังเป็นอย่างยิ่งที่จะให้ชาวไทยทุกหมู่เหล่าทุกท้องถิ่นมีคุณภาพชีวิตที่ดีเสมอหน้ากัน พระราชกรณียกิจเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงครอบคลุมทุกด้าน ทั้งการศึกษา ศาสนา สังคมสงเคราะห์ การแพทย์และสาธารณสุข ศิลปวัฒนธรรมและด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ฯลฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระราชดำริตลอดจนพระราชทรัพย์หาแนวทางและโครงการต่างๆ เพื่อช่วยแก้ปัญหาของราษฎรตลอดมา ทรงเอาพระทัยใส่ติดตามความก้าวหน้าของแต่ละงานหรือโครงการจนบรรลุผลสำเร็จด้วยดี พระมหากรุณาธิคุณต่อปวงชนชาวไทยดังกล่าว ทำให้มีการถวายพระราชสมัญญาเพื่อเทิดทูนพระเกียรติคุณด้วยความจงรักภักดี

พระราชสมัญญาของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ นั้น มีทั้งที่มิได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นทางการ และที่น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายอย่างเป็นทางการ แต่ก็ล้วนเกิดขึ้นด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณและความเคารพอย่างสูงสุด พระราชสมัญญามีดังนี้

๑. **"พระแม่ของแผ่นดิน"** ประเทศไทยปกครองโดยพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่อดีตกาล พระมหากษัตริย์ไทยทรงปกครองประชาชนและบ้านเมืองด้วยวิถีแห่งธรรม คือป้องกันอริราชไพรี บำรุงศาสนา ดูแลความร่มเย็นเป็นสุขของประชาราษฎร์ จึงมีลักษณะเป็น **"พ่อเมือง"** เปรียบประดุจพ่อที่คอยดูแลทุกข์สุขของบรรดาลูกๆ ดังนั้น พระอัครมเหสีหรือสมเด็จพระราชินีจึงทรงเปรียบเสมือน **"แม่เมือง"** ด้วยเป็นผู้คอยสนับสนุนพระราชสวามี ในส่วนของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถนั้น พระราชสมัญญา **"พระแม่ของแผ่นดิน"** มิได้มีการน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายอย่างเป็นทางการ แต่เกิดจากการเรียกขานของประชาชนในส่วนภูมิภาคที่ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียน และเกิดจากพระราชกรณียกิจด้านต่างๆ ที่ทรงบำเพ็ญเพื่อความอยู่ดีกินดีของราษฎรที่ทรงรักเขาเหล่านั้นมิยิ่งหย่อนไปกว่าความจงรักภักดีที่พวกเขามีต่อพระองค์ ดังปรากฏในพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่ผู้แทนสมาคม มูลนิธิ องค์การ ห้างร้าน มหาวิทยาลัย วิทยาลัย โรงเรียน และคณะบุคคล ในโอกาสเข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา เมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕ ตอนหนึ่งว่า

"ทุกครั้งที่ข้าพเจ้าเคยตามเสด็จไปในที่ต่างๆ ไม่ว่าในพระนครหรือต่างจังหวัด ข้าพเจ้าได้ตระหนักในน้ำใจไมตรีของประชาชน ที่แสดงออกทางแววตาและท่าทาง ทำให้ข้าพเจ้าเข้าใจดีว่าเหตุใดสมเด็จพระบุรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าของไทย เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงรักราษฎรของพระองค์เป็นนักหนา และเหตุใดความรักความผูกพันระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรจึงได้แน่นแฟ้นยั่งยืนมาจนถึงทุกวันนี้

การไปเยี่ยมราษฎรตามภาคต่างๆ ของเราเหมือนเราได้ไปเยี่ยมญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกล ราษฎรทุกคนพูดกับเราได้ทุกอย่าง อย่างคล่องแคล่ว ไม่เก้อเขิน เรื่องการใช้ราชาศัพท์ไม่เคยเกิดเป็นปัญหาเลย ส่วนมากเขาเรียกพระเจ้าอยู่หัวและข้าพเจ้าว่า ***คุณพ่อ คุณแม่*** *หรือ* ***ท่าน*** *พวกชาวเขาเผ่าต่างๆ ก็เรียกว่า* ***พ่อ แม่***

การไปเยี่ยมราษฎรทุกครั้ง ทำให้เราทั้งสองมีความสุข และชุ่มชื่นใจในไมตรีจิตของประชาชน...”

อีกครั้งหนึ่งปรากฏในพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓ ความว่า

*“ที่นี้เมื่อนึกถึงคำที่ท่านแม่ทัพและคุณเชาวัศน์ เรียกว่า **แม่** นี่ ทำให้ข้าพเจ้านึกถึงคำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งข้าพเจ้าได้อ่านพบในหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษที่ออกจำหน่ายในกรุงเทพฯ ตั้ง ๑๐ กว่าปีมาแล้ว เกี่ยวกับพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ท่านรับสั่งเล่าถึงเด็กกำพร้า กำพร้าพ่อ ที่โดนรังแกโดยเจ้าของที่ดิน ไล่แม่ไล่น้องๆ เขา ก็เขาไม่มีที่จะอยู่ เขาก็ดั้นด้นมากรุงเทพฯ แล้วก็ซ่อนในรถที่บรรทุกหญ้าที่จะไปให้ช้าง ช้างต้นของท่าน แล้วเขาก็ซ่อนตัว พอเสด็จฯ มาที่โรงช้างต้น เขาก็มากราบพระบาทร้องไห้ว่าเขากำพร้าพ่อแล้วก็ไม่มีทางที่จะต่อสู้เพื่อรักษาที่ดินได้แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ รับสั่งว่า เอ็งกำพร้าพ่อเมื่อไรก็ข้านี่แหละคือพ่อของเอ็ง อย่าร้องไห้ไปเลย จะช่วยทุกอย่าง อันนี้ข้าพเจ้าอ่านแล้วจับใจ เพราะผู้เล่านี้อายุเกือบร้อยแล้วก็เล่ามาตั้ง ๑๐ กว่าปีแล้ว ให้กับหนังสือพิมพ์ หรือคนทำหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษที่ออกจำหน่าย*

ในกรุงเทพฯ นี่ก็เลยติดใจมาก แล้วก็เวลาไปไหน ชาวเขา เขาก็เรียก ***แม่*** *ชาวบ้านก็เรียก* ***คุณแม่*** *ตั้งแต่อายุ ๑๘-๑๙ ชาวบ้านก็เรียกคุณแม่แล้ว จนบัดนี้....”*

สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงปฏิบัติพระองค์เช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ทรงเป็นแม่ให้แก่ชาวไทยผู้ตกทุกข์ได้ยาก ทรงขจัดปัญหา สร้างชีวิตที่สดใสให้แม้ว่าผู้นั้นจะมาร้องไห้กราบบังคมทูลขอให้ทรงช่วยเหลือหรือไม่ก็ตาม พระเกียรติคุณจึงสมควรยิ่งแล้วที่จะทรงเป็น **“พระแม่ของแผ่นดิน”** และเนื่องจากทรงเป็นแม่ของชาวไทยทั้งปวง รัฐบาลจึงกำหนดให้วันเฉลิมพระชนมพรรษาที่ ๑๒ สิงหาคม ของทุกปีเป็นวันแม่แห่งชาติด้วย ในพุทธศักราช ๒๕๕๖ ได้พระราชทานคำขวัญวันแม่แห่งชาติว่า *“คำโบราณว่าดูนางดูอย่างแม่ คือคำแปลว่าแม่ดีมีลูกเด่น จะชายหญิงรู้ชั่วดีมีกฎเกณฑ์เพราะจัดเจนแบบอย่างในทางดี”*

๒. “องค์เอกอัครอุปถัมภ์ มรดกช่าง-ศิลป์ไทย” พระราชสมัญญานี้คณะกรรมการอำนวยการวันอนุรักษ์มรดกไทย ได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายในพุทธศักราช ๒๕๓๖ ซึ่งเป็นปีแห่งการอนุรักษ์ช่างศิลป์ไทย มีความหมายว่าทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ที่ยิ่งใหญ่ที่อนุรักษ์มรดกช่าง-ศิลป์ไทยแขนงต่างๆ

งานช่างศิลป์ของไทยอาทิ การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องเงิน เครื่องถม เครื่องทอง การแกะสลักไม้ การแกะสลักหนัง การทำเครื่องรัก การเขียนลายรดน้ำ การเขียนภาพจิตรกรรมแบบประเพณี สิ่งเหล่านี้เคยรุ่งเรืองอย่างยิ่งในอดีต ปัจจุบันความเจริญทางวิทยาการและเทคโนโลยีแผนใหม่มีมากและเป็นที่ยอมรับกัน คนไทยจึงหันไปนิยมสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม งานช่างศิลป์ซึ่งเป็นหัตถกรรมดั้งเดิมจึงซบเซาลง บางประเภทกำลังจะเสื่อมสูญไป เนื่องจากขาดผู้สืบทอดหรือผู้รู้คุณค่า เมื่อสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงสังเกตเห็นว่างานหัตถกรรมพื้นบ้านทั้งหลายที่เคยมีในท้องถิ่นกำลังจะสูญหายไม่มีการสืบสานต่อ มีพระราชดำริว่างานอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและเป็นศิลปกรรมอันทรงคุณค่าของชาติเหล่านั้น ควรได้รับการสงวนรักษาไว้ เพราะสามารถนำมาเป็นอาชีพเสริมอย่างดีแก่ครอบครัวของราษฎร เมื่อว่างจากภารกิจหลัก

ด้านเกษตรกรรม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการสนับสนุนงานช่างอันเป็นหัตถศิลป์ที่ชาวบ้านมีความถนัดอยู่แล้วในหมู่บ้าน โดยใช้วัสดุในท้องถิ่น กับจัดโครงการฝึกอบรมชาวบ้านรุ่นใหม่ที่ไม่มีความรู้มาก่อนให้รู้วิธีสร้างสรรค์ผลงานขึ้น นับว่าได้พระราชทานแสงสว่างและอนาคตแก่งานช่างศิลป์ พระราชทานโอกาสให้คนรุ่นเก่าได้ถ่ายทอดวิชาการของตนอย่างเต็มภาคภูมิ และทรงปลูกฝังส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่รู้คุณค่าของงานศิลปะที่ตกทอดมาแต่บรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังพระราชทานพระราชดำริเป็นแนวทางให้เกิดการพัฒนางานแต่ละสาขา ทรงเผยแพร่ผลงานช่างศิลป์ในพระบรมราชินูปถัมภ์ให้แพร่หลายเป็นที่นิยมในประเทศและต่างประเทศ พระราชกรณียกิจครบถ้วนด้วยหลักการอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอดและพัฒนา คณะกรรมการอำนวยการวันอนุรักษ์มรดกไทยจึงน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายพระราชสมัญญาด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

๓. "พระมารดาแห่งการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ" เป็นพระราชสมัญญาที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๘ เนื่องมาจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงสนพระราชหฤทัยในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันประกอบด้วยป่าไม้ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ต่างๆ รวมถึงสิ่งมีชีวิตในท้องทะเล ได้พระราชทานพระราชดำริและพระราชทรัพย์ส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างครบวงจรทั้งพืชและสัตว์ มีการฟื้นฟูขึ้นใหม่เพื่อเสริมธรรมชาติที่เสื่อมโทรม ตลอดจนให้ความรู้ ปลูกจิตสำนึกแก่พสกนิกร ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น และร่วมมือกันอนุรักษ์อย่างเป็นรูปธรรม โครงการที่เนื่องมาจากพระราชดำริมีเป็นจำนวนมาก ล้วนประสบประสิทธิผลอำนวยคุณประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง และด้วยพระเกียรติคุณด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนี้ จึงได้มีการทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาและรางวัลต่างๆ มาก่อนหน้านี้แล้ว ได้แก่ **ประกาศนียบัตรเฉลิมพระเกียรติในฐานะนักอนุรักษ์ดีเด่นด้านการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า (Award as an Outstanding Conserver of Forests and Wildlife)** จากกองทุนอนุรักษ์สัตว์ป่าโลก (World Wildlife Fund) สหรัฐอเมริกา **ปริญญาวิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม** จากมหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๕ **เหรียญทองเฉลิมพระเกียรติคุณ (UNEP Gold Medal of Distinction)** ในพระปรีชาสามารถและทรงเป็นผู้นำสำคัญในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จากสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (Asian Institute of Technology) เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๕ **และรางวัลลินด์เบิร์ก** จากมูลนิธิชาลส์ เอ. ลินด์เบิร์ก และแอนน์ มอร์โรว์ ลินด์เบิร์ก

(Charles A. and Anne Morrow Lindberg Foundation) นครนิวยอร์ก ในฐานะที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจมาตลอดระยะเวลาอันยาวนานเพื่อมวลมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๔ ดังนั้น จึงสมควรอย่างยิ่งที่ทรงได้รับการน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายพระราชสมัญญา **"พระมารดาแห่งการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ"**

๔. **"อัคราภิรักษศิลปิน"** เป็นพระราชสมัญญาที่กระทรวงวัฒนธรรมได้ขอพระราชทานพระราชานุญาตน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๕ มีความหมายว่า พระองค์ทรงเป็นศิลปินที่ยิ่งใหญ่ ผู้ปกปักรักษางานศิลปะ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็หมายถึงการที่พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถในศิลปะทุกแขนง ทรงทุ่มเทพระกำลังในการทำนุบำรุงศิลปะไว้ให้เป็นสมบัติแก่แผ่นดิน รวมทั้งทรงฟื้นฟูการสืบสานงานศิลปะ การสร้างมูลค่าเพิ่ม การเผยแพร่ผลงานให้ทั่วโลกได้ตระหนักในคุณค่าของศิลปกรรมไทยและฝีมือของช่างไทยด้วยผลงานของสมาชิกศิลปาชีพ

สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถทรงเริ่มส่งเสริมอาชีพหัตถกรรมแก่ราษฎรตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๑๑ อันได้แก่โครงการทอผ้าฝ้ายที่บ้านเขาเต่า อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จากนั้นก็ได้พัฒนางานหัตถกรรมพื้นบ้าน ณ จังหวัดต่างๆ ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเป็นลำดับ จนกระทั่งได้พัฒนาเป็น **"มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ"** มีศูนย์ฝึกอบรมทั่วทุกภูมิภาคและมีสมาชิกจำนวนนับแสนคน การที่สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถทรงนำศิลปะมาส่งเสริมให้เกิดเป็นอาชีพแก่ราษฎรเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตนั้น ปรากฏในพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๙ ตอนหนึ่งว่า *"ข้าพเจ้าไปดูใกล้ชิดเห็นว่าราษฎรไทยมีความสามารถมาก ขั้วแต่ว่าต้องมีคนที่ช่วยดึงความสามารถนั่นออกมา ต้องให้เขาใช้ความสามารถที่มีอยู่ในตัวทำมาหากิน..."*

พระราชดำรัสในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ ได้ทรงยกย่องความสามารถของชาวไทยอีกว่า *"ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปพบราษฎรมาทั่วประเทศ เพราะได้โอกาสตามเสด็จพระราชดำเนินทุกหนแห่ง จึงได้พบความจริงที่ว่า คนไทยเรานั้นแม้อยู่ห่างไกลความเจริญของเมืองหลวง ก็มีความสามารถทางด้านศิลปะเป็นอย่างสูง เช่น ผ้าไหมไทย ผ้าไทยต่างๆ ที่เห็นมีสีสันและลวดลายที่สวยงามนั้น เกิดมาจากความสามารถ*

ของชาวบ้านเองแท้ๆ ไม่ต้องให้ใครไปออกแบบและลวดลายสีสันให้ คนไทยเหล่านี้เองที่ข้าพเจ้ายกย่องว่า เป็นผู้สืบทอดศิลปะให้แก่ชาติบ้านเมืองของเขาจริงแม้แต่ผู้ที่ไม่เคยมีความรู้ทางหัตถกรรมใดๆ เลย ก็นับว่ามี ***สายเลือดทางศิลปะอยู่ในตัว*** *แล้ว เพราะเพียงได้มาเรียนไม่นานก็สามารถผลิตผลงานที่สวยงามได้อย่างน่าอัศจรรย์*

บัดนี้ ข้าพเจ้าได้เห็นด้วยตนเองแล้วว่า ***ประชาชนไทยของเราเปรียบเสมือนคลังเก็บรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ*** *อย่างแท้จริงเพียงแต่ให้เขาได้มีโอกาสแสดงออกในคุณค่าของเขาเท่านั้น...”*

นอกจากสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถจะทรงเข้าพระทัยอุปนิสัยของคนไทยแล้ว ยังทรงศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรมของท้องถิ่นต่างๆ ดังนั้น จึงทรงส่งเสริมงานหัตถกรรมได้อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น เช่น วัสดุ วิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมและสังคม ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมและติดตามทอดพระเนตรผลงานของสมาชิกศิลปาชีพ พร้อมพระราชทานคำแนะนำในการพัฒนางานให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น หากไม่ทรงพระปรีชาสามารถในเชิงศิลปะก็จะไม่สามารถทรงงานได้

เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๑ พรรษา วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๖ นี้ขออำนาจแห่งคุณ-พระศรีรัตนตรัยและสรรพสิ่ง-ศักดิ์สิทธิ์ในสากล โปรดอภิบาล

บันดาลดลให้สมเด็จพระนางเจ้า-
สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมี
พระพลานามัยแข็งแรง ทรงพระเกษม-
สำราญ พระชนมพรรษายิ่งยืนนาน
พระเกียรติคุณแผ่ไพศาลทุกทิศานุทิศ
สถิตเป็นมิ่งขวัญ ร่มเกล้าของประชาชน
ชาวไทยตราบนิรันดร์กาล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับแนวพระราชดำริเกี่ยวกับป่าไม้

เบญจมาส แพทอง

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในท้องที่ต่างๆ ทั่วทุกภูมิภาค ทอดพระเนตรสภาพป่าไม้ถูกทำลายเสียหาย ทั้งโดยภัยธรรมชาติและน้ำมือมนุษย์ ประกอบกับการพัฒนาบ้านเมืองในทุกด้าน พื้นที่ป่าไม้แปรสภาพเป็นพื้นที่เกษตรอุตสาหกรรม การจัดสรรเพื่อที่อยู่อาศัย และบางส่วนเป็นพื้นที่ปลูกพืชเสพติดโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ปัญหาต่างๆ เช่น ไฟป่า ภัยแล้ง น้ำท่วม เกษตรกรเพาะปลูกไม่ได้ ผลผลิตตกต่ำ เกิดการอพยพสู่เมือง เกิดปัญหาชุมชนแออัด เกิดอาชญากรรม เป็นผลกระทบมาจากการตัดไม้ทำลายป่าและสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น ทรงเห็นความสำคัญและประโยชน์ของป่าไม้ในด้านต่างๆ อาทิ ป่าช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ สามารถลดการพังทลายของดิน ลดการกัดเซาะหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์ ป้องกันน้ำท่วมฉับพลัน และสามารถลดความรุนแรงของการเกิดภาวะน้ำท่วม เนื่องจากต้นไม้ช่วยชะลอการไหลของน้ำบนผิวหน้าดิน ร่มเงาของป่าช่วยป้องกันมิให้เกิดความร้อนจากดวงอาทิตย์กระทบผิวดินโดยตรง ป่าช่วยปรับสภาพบรรยากาศ ทำให้เกิดฝนตกในบริเวณที่มีป่าไม้หนาแน่น ส่งผลให้พื้นที่ใกล้เคียงได้รับน้ำฝนใช้ในการเกษตรกรรมและอื่นๆ ทั้งยังเป็นแนวป้องกันลมพายุ นอกจากนี้ป่าไม้ยังเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งผลิต มนุษย์ได้อาศัยผลิตภัณฑ์จากป่าสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ไม้สอย เชื้อเพลิง ยารักษาโรค และที่สำคัญยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ป่าทำให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีแนวพระราชดำริเกี่ยวกับป่าไม้หลายประการและในหลายโอกาสอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

พุทธศักราช ๒๕๐๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจัดตั้งโครงการศึกษาทดลองงานทางด้านการเกษตรในโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา ด้วยทรงเห็นว่าเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของประเทศ ทรงศึกษาเพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการทดลองมาเป็นแบบอย่างหรือปรับปรุงแก้ไขเพื่อการพัฒนาด้านการเกษตรให้แก่พสกนิกร เช่น การเลี้ยงโคนม การเพาะเลี้ยงปลานิล นาข้าวทดลอง โรงสีข้าว บ้านพลังงานแสงอาทิตย์ ระบบสูบน้ำด้วยพลังงานแสงอาทิตย์ ระบบผลิตน้ำเย็นโดยใช้พลังงานความร้อนจากแกลบ โรงกระดาษสา เป็นต้น

ป่าไม้สาธิต เป็นหนึ่งในโครงการศึกษาทดลองของโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา โครงการนี้เกิดขึ้นเนื่องจาก เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับแรมที่วังไกลกังวล หัวหิน มีพระราชดำริที่จะสงวนพื้นที่ป่ายางนา บริเวณอำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี ไว้เป็นสวนสาธารณะและสงวนยางนาไว้ไม่ให้สูญพันธุ์ เนื่องจากต้นยางนาถูกตัดไปใช้ประโยชน์เป็นจำนวนมาก แต่ทรงไม่สามารถซื้อที่ดินบริเวณนั้นได้ เพราะมีราษฎรเข้าไปใช้ประโยชน์ในที่ดินนั้นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงปลูกกล้ายางนาที่ทรงเพาะเมล็ดด้วยพระองค์เองในพื้นที่บริเวณสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต พร้อมด้วยข้าราชบริพาร

จำนวน ๑,๐๐๐ กว่าต้น และต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๐๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมป่าไม้และคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นำพันธุ์ไม้จากทั่วประเทศมาปลูก เพื่อเป็นการจำลองป่าไม้ไว้ในโครงการส่วนพระองค์ เป็นป่าไม้สาธิตที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องป่าไม้ในภาคต่างๆ ของประเทศและระบบนิเวศของป่า

พุทธศักราช ๒๕๑๗ มีพระราชดำริเกี่ยวกับ **ป่าพรุ** พรุ หมายถึงที่ลุ่มชื้นแฉะ มีน้ำแช่ขัง ดินในพรุมีสารประกอบไพไรต์ (pyrite) ทำให้ดินเปรี้ยวเป็นกรดไม่สามารถเพาะปลูกได้ และบางครั้งเกิดปฏิกิริยาเคมีทำให้ไฟไหม้เป็นวงกว้าง ดับได้ยาก พบในพื้นที่ภาคใต้หลายแห่ง เช่น จังหวัดนราธิวาส ปัตตานี นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา โดยเฉพาะจังหวัดนราธิวาส มีพื้นที่พรุมากที่สุด

พระราชดำริเกี่ยวกับป่าพรุนี้ เกิดจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่ภาคใต้ ทอดพระเนตรพื้นที่พรุชื้นแฉะน้ำท่วมขัง มีซากพืชทับถมถูกทิ้งร้างเป็นบริเวณกว้าง ในขณะที่ราษฎรต้องการพื้นที่ทำกิน จึงมีพระราชดำริในโครงการพัฒนาพื้นที่พรุต่างๆ มาอย่างต่อเนื่องโดยลำดับ ได้แก่ *โครงการพัฒนาพื้นที่พรุบาเจาะ-ไม้แก่น อันเนื่องมาจากพระราชดำริ* ที่จังหวัดนราธิวาส เพื่อเร่งรัดการระบายน้ำจากพื้นที่พรุลงสู่ทะเล เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๗ *ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ* ซึ่งเป็นสถานที่สาธิตวิธีแก้ปัญหาดินเปรี้ยวและวิธี

พรุเสื่อมโทรมจากการถูกทำลายไปบางส่วน

จัดการพื้นที่ป่าพรุ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๕ มีพระราชดำริว่า พื้นที่น้ำท่วมหาประโยชน์ไม่ได้ ถ้าทำให้โผล่พ้นน้ำขึ้นมาโดยมีการระบายน้ำออกไปคงเกิดประโยชน์แก่ประชาชนอย่างมหาศาล ศูนย์แห่งนี้จึงเป็นสถานที่ศึกษาค้นคว้าวิจัยทดลองและพัฒนาดินให้พื้นที่พรุเป็นประโยชน์ต่อการเกษตร พัฒนาการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ การเกษตรอุตสาหกรรมที่สอดคล้องกับพื้นที่ เพื่อเป็นต้นแบบให้กับพื้นที่อื่นๆ ควบคู่กับการส่งเสริมอาชีพ มีการสร้างอ่างเก็บน้ำจืดเป็นจุดตั้งต้นทำการเกษตรตามแนวพระราชดำริเช่นเดียวกับพื้นที่อื่นๆ *โครงการพัฒนาพื้นที่พรุแม่แม อันเนื่องมาจากพระราชดำริ* เพื่อแก้ปัญหาดินเปรี้ยวจัดจนสามารถปลูกข้าวได้ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๕ *โครงการควบคุมไฟป่าพรุโต๊ะแดง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ* เพื่อแก้ปัญหาไฟไหม้ป่าพรุโต๊ะแดง เมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๑

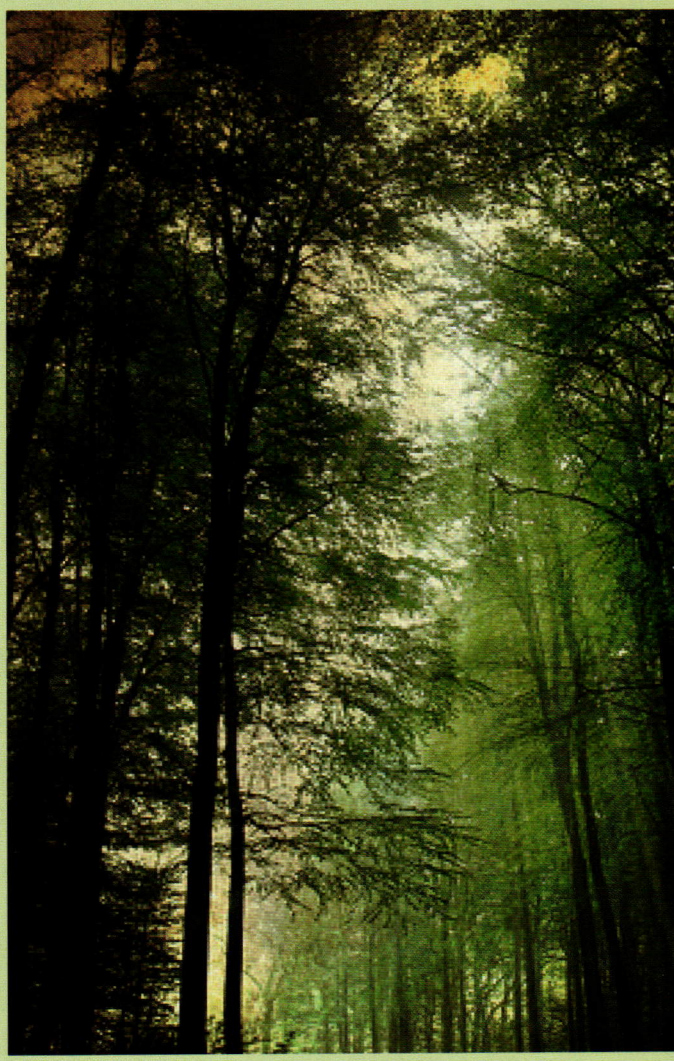

พุทธศักราช ๒๕๑๙ มีแนวพระราชดำริเกี่ยวกับ **การปลูกป่า** เรียกว่า ป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง หมายถึง การปลูกต้นไม้ ๓ ประเภท ได้แก่ การปลูกไม้ใช้สอย ไม้ผลกินได้ และไม้เศรษฐกิจ สามารถยังประโยชน์ประการที่ ๔ คืออนุรักษ์ดินและน้ำ แนวพระราชดำรินี้เกิดขึ้นที่หน่วยพัฒนาต้นน้ำทุ่งจ๊อ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ การปลูกไม้ใช้สอยและไม้เศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ไม้แดง ไผ่ หวาย ไม้พื้นเชื้อเพลิง เช่น ไม้กระถินยักษ์ ไม้กินได้ เช่น สะเดา แคมะขามป้อม ทำให้ป่าอุดมสมบูรณ์ ชุมชนอาศัยกิน ใช้ และสามารถอนุรักษ์ดินและน้ำในขณะเดียวกัน

นอกจากนี้ยังพระราชทานแนวพระราชดำริปลูกต้นไม้ลงในใจคนแก่เจ้าหน้าที่ป่าไม้หน่วยจัดการต้นน้ำทุ่งจ๊อ มีใจความว่า *“เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ควรจะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง”* **การปลูกต้นไม้ลงในใจคน** เป็นแนวพระราชดำริเพื่อการปลูกป่าอย่างยั่งยืน เน้นการปลุกจิตสำนึกรักธรรมชาติก่อนลงมือปลูกป่าและเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีวิถีชีวิตพึ่งพิงป่า

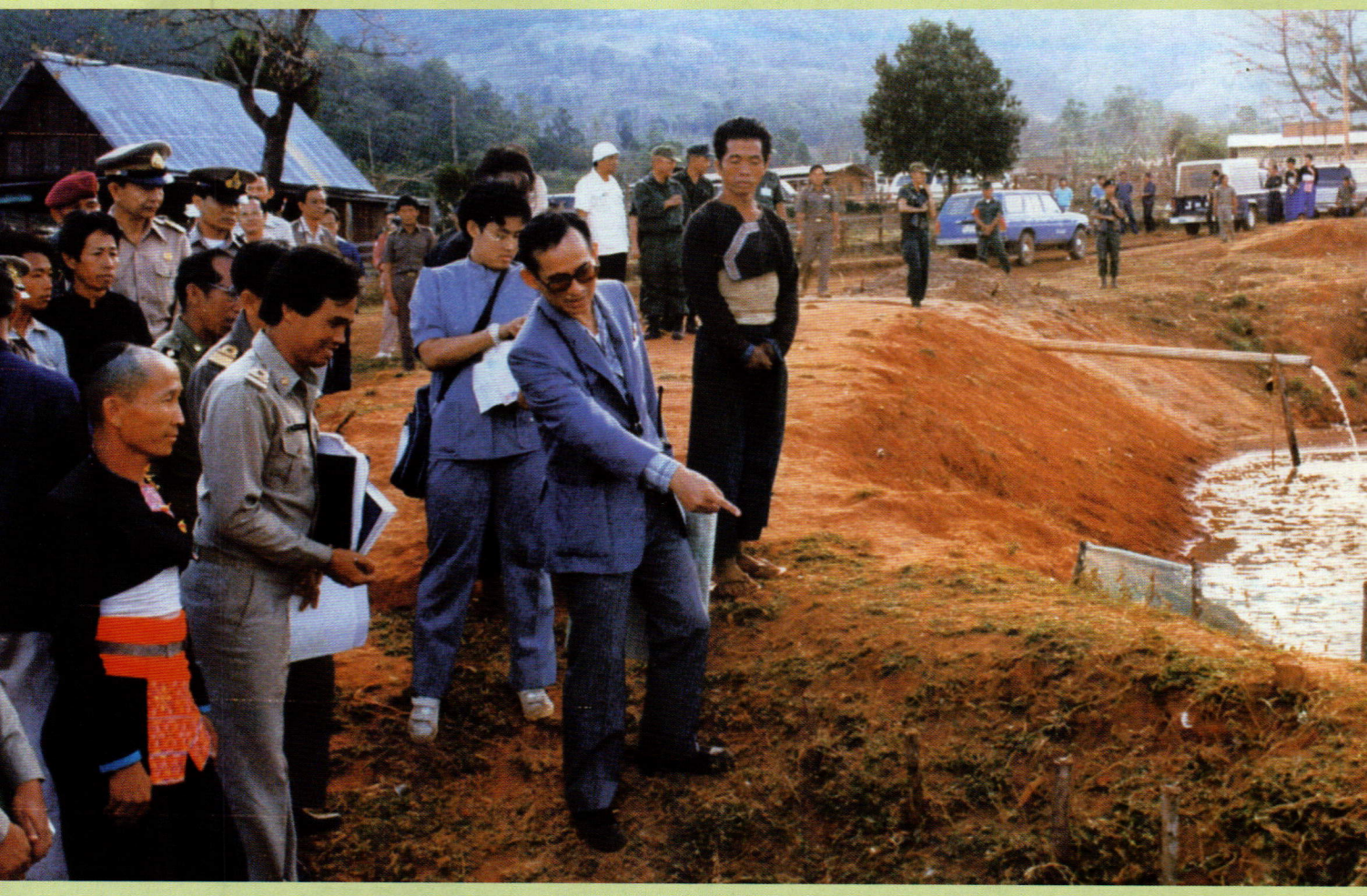

หาประโยชน์จากป่าและสร้างประโยชน์ให้กับป่าเป็นการตอบแทน ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๑๘-๒๕๓๘ หน่วยจัดการน้ำทุ่งจ๊อได้ปลูกป่าทุกปีอย่างต่อเนื่องโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมพร้อมสร้างจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าของป่าไม้ มีการปลูกสนสามใบ นางพญาเสือโคร่ง แอปเปิ้ลป่า ต้นซ้อ ต้นก่อ เป็นต้น การปลูกต้นไม้ลงในใจคนยังดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องพร้อมกับมีการสร้างฝายต้นน้ำตามห้วยต่างๆ และเพาะชำกล้าหญ้าแฝกเพื่อรักษาดินและน้ำ มีผลให้ราษฎรมีงานทำ มีจิตสำนึกรัก หวงแหนธรรมชาติ

พุทธศักราช ๒๕๒๐ มีแนวพระราชดำริ **ปลูกป่าทดแทน** เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมอย่างเร่งด่วน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่สถานีหลวงพัฒนาชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่ว่า การปลูกป่าทดแทนต้องมีแผนการดำเนินงานพร้อมกับการพัฒนาชาวไทยภูเขา ทั้งเป็นไม้โตเร็วและมีประโยชน์หลายอย่างโดยปลูกคลุมแนวร่องน้ำให้ช่วยยึดผิวดิน เก็บความชุ่มชื้น รวมทั้งมีพระราชดำริให้สร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นขนาดเล็กเพื่อหนุนน้ำส่งไปไว้ใช้ในการเพาะปลูก น้ำจากฝายจะแผ่ขยายสร้างความชุ่มชื้นให้บริเวณนั้นด้วย แนวพระราชดำริปลูกป่าทดแทนได้กระทำในพื้นที่หลายแห่งและมีกรรมวิธีที่แตกต่างกัน เช่น ปลูกทดแทนในพื้นที่ถูกบุกรุกแผ้วถางเสื่อมโทรม ในโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหาร ปลูกทดแทนตามไหล่เขาในโครงการพัฒนาดอยตุงฯ จังหวัดเชียงราย ปลูกทดแทนบริเวณต้นน้ำบนยอดเขาและเนินสูงในโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวง จังหวัดเชียงใหม่ ปลูกป่าบริเวณอ่างเก็บน้ำ ในโครงการ

สวนป่าสิริเจริญวรรษ จังหวัดชลบุรี ปลูกป่าที่ยอดเขาเนื่องจากสภาพป่าบนเขาทรุดโทรม ปลูกป่าเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำและแหล่งน้ำให้มีน้ำสะอาดบริโภค ปลูกป่าให้ราษฎรมีรายได้เพิ่ม และปลูกป่าเสริมธรรมชาติ เพื่อเป็นการสร้างที่อยู่อาศัยให้กับสัตว์ป่า

พุทธศักราช ๒๕๒๙–๒๕๓๕ มีแนวพระราชดำริ **ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก** เป็นการฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรม โดยการสร้างสมดุลธรรมชาติด้วยวิธีปล่อยให้ต้นไม้เติบโตอิสระไม่เข้าไปรบกวนอย่างน้อย ๕ ปี ในช่วงเวลา ๕ ปี ต้นไม้จะงอกงามโดยอาศัยวงจรการเกิด การเจริญ-เติบโต การทับถมทดแทนตามธรรมชาติ เกิดเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเติบโตของกล้าไม้ และให้เวลาพันธุ์ไม้ที่ถูกทำลายได้มีช่วงฟื้นตัว และหากปล่อยป่าทิ้งไว้ถึง ๓๐–๔๐ ปี ป่าเต็งรังซึ่งเป็นป่าโปร่ง มีต้นไม้ขนาดเล็กและขนาดกลางขึ้นกระจัดกระจาย จะกลายเป็นป่าเบญจพรรณ ซึ่งเป็นผืนป่าที่เป็นแหล่งกำเนิดของไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ไม้แดง ไม้ประดู่ เป็นต้น พื้นที่การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ได้แก่ ศูนย์ศึกษาวิธีการฟื้นฟูที่ดินเสื่อมโทรมเขาชะงุ้ม อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี มีพระราชดำริให้พัฒนาที่ดินดังกล่าวใน ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ฟื้นฟูสภาพป่า พัฒนา และปล่อยทิ้งไว้จนป่าค่อยๆ ฟื้นตัวตามลำดับ

พุทธศักราช ๒๕๓๔ มีพระราชดำริเกี่ยวกับป่าชายเลน เนื่องจากประเทศไทยประสบปัญหาการรุกล้ำป่าชายเลน เพราะเมืองและชุมชนขยายตัว โดยเฉพาะป่าชายเลนภาคกลางและภาคตะวันออกมีสภาพเสื่อมโทรมจากการรุกล้ำพื้นที่เพื่อทำการประมงชายฝั่ง นาเกลือ และการทำไม้เผาถ่าน โครงการการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนที่สำคัญ คือ โครงการพัฒนาและฟื้นฟูป่าชายเลนในเขตพื้นที่เป้าหมายจังหวัดสงขลาและปัตตานี ได้แก่ โครงการชุมชนพัฒนาป่าชายเลน ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา โครงการศูนย์ศึกษาธรรมชาติป่าชายเลนยะหริ่ง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี โครงการ

ศึกษาความเป็นไปได้ในการฟื้นฟูป่าชายเลน อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี โครงการต่างๆ เหล่านี้ สามารถฟื้นฟู ปลูกป่าชายเลนได้หลายร้อยไร่ และรวบรวมเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับป่าชายเลนได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ ยังมีแนวพระราชดำริเรื่อง **ป่าเปียก** ซึ่งหมายถึงป่าที่ประกอบด้วยไม้โตเร็วและไม้ชุ่มน้ำ เช่น กล้วย ปลูกไว้ตามแนวคลองส่งน้ำโดยมีฝายชะลอความชุ่มชื้นช่วยเก็บซับน้ำเป็นระยะๆ ให้น้ำไหลซึมลงตามแนวเขาตลอดเวลา เพื่อเป็นแนวกันไฟป่า เนื่องมาจากประเทศไทยเผชิญปัญหาป่าไม้ถูกทำลาย เกิดไฟป่าบ่อยครั้งและมีแนวโน้มควบคุมได้ยาก ไฟป่าทำความเสียหายให้กับพื้นที่ทำกิน คน สัตว์ป่าไม่มีที่อยู่อาศัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหาวิธีป้องกันและแก้ไข แนวพระราชดำริเรื่องป่าเปียกจึงเกิดขึ้น เพื่อให้ความชุ่มชื้นแผ่ขยายเป็นวงกว้าง สร้างแนวป้องกันไฟป่า การสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นหรือฝายกั้นน้ำขวางร่องน้ำเป็นระยะๆ ทำให้ความชุ่มชื้นแผ่ขยายออก การปลูกกล้วยเป็นแนวห่างกันแต่ละต้นประมาณ ๒ เมตร หากเกิดไฟไหม้ต้นกล้วยซึ่งเป็นพืชอุ้มน้ำจะช่วยชะลอไฟ

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับป่าไม้เหล่านี้เป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้พสกนิกรของพระองค์ในการที่ทรงเห็นประโยชน์ของป่าไม้ กล่าวได้ว่า **"ทรงบำบัดทุกข์บำรุงสุข"** ให้แก่ประชากรอย่างทั่วถึงและแท้จริง โดยเฉพาะการปลูกต้นไม้ลงในใจคนนั้น เป็นการปลูกป่าที่ยั่งยืนที่สุด

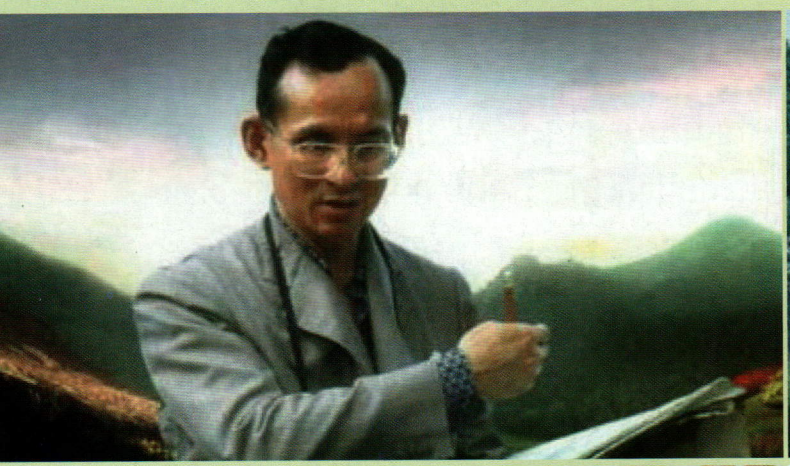

โขนเฉลิมพระเกียรติ

ผศ.ดร.สมหมาย จันทร์เรือง

โขน (KHON) เป็นศิลปะการแสดงชั้นสูงของไทยที่เกิดขึ้นและนิยมแสดงในราชสำนักหรือพิธีหลวงตามโอกาสสำคัญโดยใช้ท่ารำแบบละครใน โขนเป็นศูนย์รวมของศาสตร์และศิลป์หลายแขนง อาทิ นาฏศิลป์ คีตศิลป์ หัตถศิลป์ วรรณกรรม ศิลปกรรม เป็นต้น ดังนั้น การแสดงโขนจึงอลังการ สง่างามและอ่อนช้อย ซึ่งมีหลักฐานการแสดงโขนมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากจดหมายเหตุลาลูแบร์ เอกอัครราชฑูตฝรั่งเศสได้กล่าวถึงการแสดงโขนว่า เป็นการเต้นออกท่าทางประกอบกับเสียงซอและเครื่องดนตรีไทยประเภทต่างๆ ผู้แสดงสวมหน้ากากปิดบังใบหน้าของตนตามบทบาทที่สมมุติขึ้น (สันต์ ท.โกมบุตร, ๒๕๔๘ ; ๑๕๗)

เมื่อโขนเป็นศิลปะการแสดงในราชสำนัก การแสดงโขนแต่เดิมจึงถูกจำกัดอยู่เฉพาะภายในพระราชวัง สามัญชนทั่วไปไม่มีโอกาสดู ภายหลังได้แพร่กระจายมาสู่ประชาชน และนโยบายของรัฐยุคต่อมาเน้นความนิยมไทย ทำให้เกิดการฟื้นฟูศิลปะการแสดงหลายแขนงเพื่อสร้างเอกลักษณ์ของชาติ การแสดงโขนจึงได้แพร่ขยายมาสู่สามัญชนคนทั่วไป

ต่อมาประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก โขนถูกลดความนิยมลง เพราะมีค่าใช้จ่ายสูง การจัดแสดงต้องเตรียมหลายเรื่อง ไม่สะดวกเหมือนการแสดงดนตรีหรือการฉายภาพยนต์ ที่สำคัญคือ ขาดคนดูโขน และการเผยแพร่โขน เพราะการแสดงโขนกลายเป็นภารกิจของหน่วยงานราชการ ได้แก่ วิทยาลัยนาฏศิลป์ และกรมศิลปากร

ประมาณปี ๒๕๐๙ ศาสตราจารย์หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ริเริ่มการแสดงโขนสมัครเล่นโดยนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรียกว่า **“โขนธรรมศาสตร์”** เน้นสร้างคนดูโขนให้กับปัญญาชนหรือบัณฑิตในอนาคตอันเป็นผู้นำสังคมที่จะเผยแพร่การแสดงโขนและการดูโขนอย่างกว้างขวาง ซึ่งก็ประสบผลสำเร็จเพราะหลังจากโขนธรรมศาสตร์มีชื่อเสียงโด่งดังระหว่างปี ๒๕๑๐-๒๕๑๕ ได้เกิดโขนของโรงเรียนพาณิชยการ และโขนของโรงเรียนสาธิตต่างๆ อีกหลายแห่ง แต่เมื่อขาดคนอุปถัมภ์อย่างจริงจัง โขนสมัครเล่นและการสร้างคนดูโขนรุ่นใหม่ได้ซบเซาลง ประกอบกับการแสดงโขนของวิทยาลัยนาฏศิลป์ และกรมศิลปากรก็ลดลงไปด้วย การแสดงโขนและคนดูโขนเริ่มขาดหายไปจากสังคมไทย

อย่างไรก็ตาม อนาคตของการแสดงโขนเริ่มขึ้นอีกครั้งและเป็นครั้งสำคัญ เนื่องจากจะเป็นการวางพื้นฐานการแสดงโขนและการดูโขนอย่างยั่งยืน คือ **"โขนเฉลิมพระเกียรติ"** สืบเนื่องจากสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถทรงตระหนักถึงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมประจำชาติโดยทรงมีพระราชดำรัสว่า ศิลปวัฒนธรรมเป็นรากฐานบ่งชี้ความเป็นชาติ กอปรกับทรงเล็งเห็นว่านาฏกรรมตามแบบประเพณีไทยโบราณ ดังเช่นโขนและละครรำแบบต่างๆ เป็นที่รวมของงานศิลปกรรมหลายแขนง ซึ่งช่างไทยได้สร้างสรรค์ขึ้นด้วยภูมิปัญญาอันสูงส่งและได้สั่งสมสืบทอดมายาวนานนับหลายร้อยปี ดังนั้นในยามมีพระราชอาคันตุกะมาเยือน หรือเมื่อเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ ก็มักจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำการแสดงตามแบบประเพณีไทยจัดเป็นการแสดงพระราชทานอยู่เนืองๆ นอกจากนี้ ในระยะหลังเมื่อทรงเห็นถึงความชบเชาของนาฏกรรมตามแบบประเพณี และความเสื่อมถอยของการจัดสร้างเครื่องแต่งกาย รวมทั้งศิลปะการแต่งหน้าสำหรับการแสดงนาฏกรรมแบบประเพณีจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างเครื่องแต่งกายโขนและละครขึ้นเพื่อใช้สำหรับการแสดงพระราชทาน และเป็นการสืบสานฝีมือเชิงช่าง ทั้งช่างทำหัวโขน ช่างปักสะดึงกรึงไหม และช่างเงินช่างทอง รวมทั้งศิลปะการแต่งหน้า

คณะกรรมการจัดสร้างเครื่องแต่งกายโขนและละคร จึงเห็นสมควรจัดการแสดงโขนถวายเป็นปฐมทัศน์ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๗๕ พรรษา (มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ, ๒๕๕๐ : ๒)

สัมภาษณ์ครูสุรัตน์ จงดา ผู้ช่วยผู้อำนวยการผลิต

การแสดงโขนเฉลิมพระเกียรติเป็นความร่วมมือระหว่างมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และคณะกรรมการจัดสร้างเครื่องแต่งกายโขน และละครตามพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีการอนุรักษ์และสืบสานการแสดงโขนในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นศิลปวัฒนธรรมของไทยไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา โดยมี ท่านผู้หญิงจรุงจิตต์ ทีขะระ ผู้ช่วยเลขาธิการมูลนิธิศิลปาชีพฯ เป็นประธานคณะกรรมการอำนวยการจัดการแสดงโขน มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ

และหม่อมหลวงปิยาภัสร์ ภิรมย์ภักดี เป็นรองประธาน ครูผู้ฝึกซ้อมการแสดงครั้งแรก ได้แก่ ครูราฆพ โพธิเวช ครูจตุพร รัตนวราหะ ครูรัตติยะ วีกสิตพงษ์ ครูประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว ครูกรรณิการ์ วิโรทัย ครูเรวดี สายาคม ครูจินดารัตน์ จารุสาร ครูสมศักดิ์ ทัดติ ครูเผด็จพัฒน์ พลัมกระสงค์ ครูสราชัย ทรัพย์แสนดี ครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง ครูวิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ ครูประดิษฐ์ ศิลปสมบัติ ครูชนัย วรรณะลิ ครูนงลักษณ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา และครูจุลชาติ อรัณยะนาค ทั้งนี้ครูประเษฐ์ บุณยะชัย เป็นผู้กำกับการแสดง และครูสุรัตน์ จงดา เป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการผลิต

นอกจากการฝึกซ้อมของครูผู้เชี่ยวชาญในแขนงต่างๆ แล้ว การแสดงโขนเฉลิมพระเกียรติให้สร้างมิติใหม่ของการแสดงโขนให้ทันสมัยและจูงใจคนดูโขนทุกเพศทุกวัย กล่าวคือ การออกแบบฉากที่ใช้เทคโนโลยีในการแสดงโดยนายสุดสาคร ชายเสม

การออกแบบเครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับโดยนายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย การใช้ภาพศิลป์และเทคนิคโดยนายพิรมณฑ์ ชมธวัช การแต่งหน้าผู้แสดงโดยนายมนตรี วัดละเอียด ระบบเทคนิกพิเศษโดย นายบุรณี รัชไชยบุญ และนายสุเทพ จับสี การแสดงโขนเฉลิมพระเกียรตินี้นำแสดงโดยนาฏศิลปินชั้นนำจากกองการสังคีต กรมศิลปากร สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กรุงเทพมหานคร นักเรียนนักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ และบุคคลทั่วไปจากทั่วประเทศไทย จัดแสดง ณ หอประชุมใหญ่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย เป็นการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ระหว่างปี ๒๕๕๐-๒๕๕๕ รวม ๔ ชุด ดังนี้

การแสดงชุดแรกหรือชุดที่ ๑

เรื่องรามเกียรติ์ ชุด **พรหมาศ** มีการใช้คอนเสิร์ตประกอบการแสดงโขนในรูปแบบการบรรเลงคอนเสิร์ตด้วยวงโยธวาทิต จากพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นการสอดคล้องกับพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นองค์เอกอัครศิลปิน และได้รับการยกย่องจากนานาอารยประเทศ

โขนชุดพรหมาศหรือศึกพรหมาศ จัดแสดงระหว่างวันที่ ๒๔-๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๐ จำนวน ๕ รอบ และปี ๒๕๕๒ ระหว่างวันที่ ๑๙-๒๑ มิถุนายน ๒๕๕๒ จำนวน ๖ รอบ โดยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ทอดพระเนตรการแสดงในวันศุกร์ที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๕๒ เวลา ๑๙.๐๐ น.

การแสดงในครั้งนี้ เริ่มด้วยการบรรเลงและขับร้องบทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งทรงพระนิพนธ์ไว้ในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง คาวี เนื้อความแสดงถึงการถวายพรพระและขออำนาจบารมีเทพเจ้าผู้มีมหิทธิฤทธิ์ได้โปรดอภิบาลรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ จงมีพระชนมายุยิ่งยืนนาน ปราศจากพระโรคันตรายใดทั้งปวง เป็นมิ่งขวัญของอาณาประชาราษฎร์ตราบเท่ากาลนาน

ส่วนเนื้อเรื่องการแสดงโขนเป็นตอนที่ทศกัณฐ์รู้ว่าแสงอาทิตย์ และมังกรกัณฐ์สองหลานรักพ่ายแพ้และเสียชีวิตในการต่อสู้กับฝ่ายพลับพลาของพระราม จึงรับสั่งให้กาลสูรไปทูลอินทรชิตให้ทรงทราบ และให้เร่งชุบศรพรหมาศเพื่อออกไปต่อสู้ อินทรชิตแสร้งแปลงตนเองเป็นพระอินทร์ และให้การุณราชแปลงกายเป็นช้างเอราวัณพร้อมสั่งให้จัดโยธาทัพเทพบุตรและเทพธิดาจับระบำรำฟ้อนกลางเวหา เพื่อให้พระราม และพระลักษมณ์ รวมทั้งเสนาวานรหลงกล เข้าใจผิดคิดว่าอินทรชิตคือพระอินทร์ จึงชื่นชมในบารมีของพระอินทร์จนลืมป้องกันตนเองและกองทัพ เป็นโอกาสให้อินทรชิตแผลงศรพรหมาศไปต้ององค์พระลักษมณ์ และเหล่าเสนาวานรสลบไสลทั้งกองทัพ เหลือแต่หนุมานที่ไม่ต้องศรพรหมาศ จึงเข้าต่อสู้ และแสดงอิทธิฤทธิ์ด้วยการหักคอช้างเอราวัณ

อินทรชิตแผลงศรพรหมาศไปต้ององค์พระลักษมณ์และเหล่าเสนา

ในการต่อสู้หนุมานพลาดพลั้งถูกอินทรชิตฟาดด้วยศรจนสลบ สร้างความยินดีปรีดาให้แก่อินทรชิตและโยธาทัพเป็นอย่างมาก จึงเลิกทัพกลับกรุงลงกาด้วยความหรรษาสราญใจ ต่อมาภายหลังเมื่อความดังกล่าวทราบถึงพระกรรณของพระราม จึงรีบเสด็จมาช่วยเหลือและพบกับหนุมาน ซึ่งฟื้นคืนชีพมายามเมื่อพระพายพัดมาต้องกาย หนุมานจึงกราบทูลความทั้งหมด พระรามทรงทราบ และตรัสถามถึงหนทางแก้ไขให้พระลักษมณ์ที่ต้องศรพรหมาศของอินทรชิตกลับฟื้นคืนชีพ พิเภกจึงบอกวิธีแก้ไขโดยให้หนุมานไปนำสรรพยาจากภูผาอาวุธเพื่อนำมาปรุงสรรพยาให้พระลักษมณ์และเหล่าเสนาวานรฟื้นคืนชีพดังเดิม

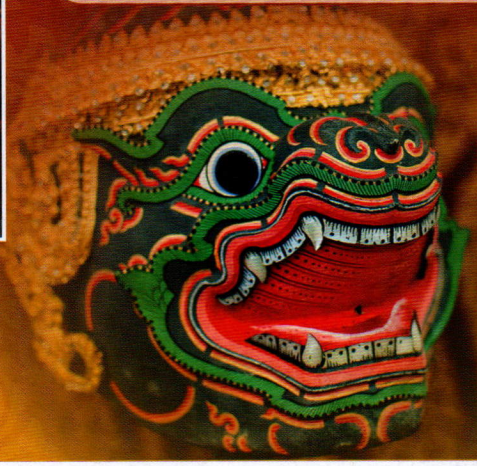

นางสีดา

การแสดงชุดที่ ๒ เป็นการแสดงโขน ชุด **“นางลอย”** สืบเนื่องจากความสำเร็จในการจัดแสดงโขนชุด **“พรหมาศ”** ที่มีผู้เข้าชมเป็นจำนวนมากทำให้ต้องจัดแสดงรวม ๒ ครั้ง ในปี ๒๕๕๐ และ ๒๕๕๒ แต่ก็ยังมีผู้พลาดชมอีกเป็นจำนวนมากที่เรียกร้องให้จัดแสดงขึ้นใหม่ สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถทรงปลาบปลื้มพระราชหฤทัยที่การแสดงโขนประสบความสำเร็จเกินคาด ทั้งได้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ในสังคมไทย ที่คนหนุ่มสาวและเด็กๆ พากันจูงผู้เฒ่าผู้แก่ในครอบครัวไปชมโขนกันอย่างเนืองแน่น อันเป็นภาพที่น่าชื่นใจอย่างยิ่ง จึงมีพระราชเสาวนีย์ให้จัดการแสดงโขนต่อเนื่องทุกปี และในปี ๒๕๕๓ ได้ทรงเลือกการแสดงชุด **“นางลอย”** ซึ่งเป็นโขนอีกตอนหนึ่งที่มีความสนุกสนานน่าชมและเป็นที่นิยมมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ทางคณะกรรมการฯ ได้น้อมรับพระราชเสาวนีย์มาดำเนินงาน โดยได้นำบทคอนเสิร์ต ชุด **นางลอย** ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์มาศึกษา และใช้เป็นแนวทางในการจัดทำบทการแสดงขึ้นใหม่ โดยเพิ่มเติมและตัดทอนเป็นบางช่วง เพื่อให้เหมาะสมกับรูปแบบการแสดงโขนที่จะต้องมีทั้งบทร้อง บทพากย์ และบทเจรจา

การแสดงโขน ชุด **นางลอย** ในครั้งนี้ ดำเนินตามรูปแบบการแสดงโขนหลวงแต่โบราณ ทั้งในเรื่องของการร่ายรำ และการบรรเลงปี่พาทย์ ตามรูปแบบของกรมมหรสพในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยเฉพาะ อย่างไรก็ตาม ได้มีการเพิ่มเติมเทคนิคสมัยใหม่ เพื่อให้การแสดงตื่นเต้น เร้าใจ และสวยงามยิ่งขึ้น เช่น การปรับเปลี่ยนฉาก การจัดแสงระบบชักรอก รวมทั้งเครื่องแต่งกายตัวเอกที่จัดสร้างเพิ่มขึ้นอย่างวิจิตรตระการตา (มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ, ๒๕๕๓ : ๒)

นางลอย เปิดการแสดงในปี ๒๕๕๓ ระหว่างวันที่ ๒๒-๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓ จำนวน ๗ รอบ และระหว่างวันที่ ๑๙-๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๓ จำนวน ๗ รอบ ซึ่งในรอบปฐมทัศน์ วันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓ เวลา ๑๙.๓๐ น. สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการแสดง

เนื้อเรื่องในการแสดง เป็นตอนที่ทศกัณฐ์คิดหาทางเพื่อจะตัดศึกจากพระราม จึงสั่งให้นางเบญกายแปลงกายเป็นนางสีดาทำทีตายลอยน้ำไปที่หน้าพลับพลาที่ประทับของพระราม เพื่อลวงให้พระรามเข้าใจผิดว่านางสีดาตายและยกทัพกลับ นางเบญกายไม่สามารถขัดขืนคำสั่งได้ จึงขอไปพบนางสีดาที่สวนขวัญท้ายอุทยาน เนื่องจากตนเองนั้นไม่เคยพบเห็นรูปร่างหน้าตาของนางสีดามาก่อน ทศกัณฐ์จึงสั่งให้ตั้งขบวนวอสีวิกากาญจน์และเครื่องยศนำนางเบญกายไปสวนขวัญที่ประทับของนางสีดา

นางเบญกายได้เข้าเฝ้านางสีดาพร้อมกับร้องไห้คร่ำครวญว่า ตนเองเป็นบุตรีของพิเภก และนางตรีชฎาขอเข้ารับใช้นางสีดา ระหว่างทูลเรื่องราวของตนเองนั้น ได้แอบลอบชำเลืองมองและจดจำรูปโฉมของนางสีดา ครั้นจดจำได้อย่างแม่นยำจึงทูลลากลับ และแปลงกายเป็นนางสีดาไปเข้าเฝ้าทศกัณฐ์ในท้องพระโรง ทศกัณฐ์ครั้นเห็นนางสีดามาเข้าเฝ้า ก็สำคัญผิดคิดว่านางแปลงคือนางสีดาจึงตรงเข้าไปเกี้ยวพาราสีด้วยความเสน่หา สร้างความตลกขบขันให้แก่หมู่เหล่านางกำนัลเป็นอย่างยิ่ง

นางเบญกายเกิดความอับอายจึงแปลงร่างกลับคืนดังเดิม ทศกัณฐ์เห็นนางสีดากลับคืนร่างเป็นนางเบญกายรู้สึกเก้อเขิน จึงรับสั่งให้นางเบญกายริบแปลงร่างเป็นนางสีดาทำทีตายลอยไปให้พระรามเข้าใจผิดจะได้เลิกทัพกลับไป นางเบญกายรับคำสั่งและแปลงกายลอยตามน้ำไปยังพลับพลาที่ประทับของพระรามที่เสด็จออกมาสรงน้ำพร้อมกับพระลักษมณ์และเหล่าเสนาวานรในยามเช้าตรู่ พระรามเมื่อเห็นนางสีดาแปลงตายลอยน้ำมา ก็เข้าใจว่านางสีดาถึงแก่ความตาย และกริ้วโกรธหนุมานเป็นอย่างมากที่เป็นต้นเหตุให้นางสีดาตาย

หนุมานสงสัยในนางแปลงด้วยศพไม่เน่าเปื่อย และยังลอยทวนน้ำ จึงขอพิสูจน์ด้วยการเผาไฟ หากเป็นศพนางสีดาจริงจะยอมให้ประหารชีวิต พระรามจึงสั่งให้ตั้งเชิงตะกอน และนำศพนางสีดาไปเผา นางเบญกายเมื่อถูกไฟเผาก็ร้อนจนทนไม่ไหว คืนร่างเดิม และเหาะหนีไปตามควันไฟ หนุมานเห็นนางแปลงคืนร่างเดิม และพยายามหลบหนี จึงเหาะตามไปจับตัวมาถวายพระราม เพื่อให้สำเร็จโทษ

การแสดงชุดที่ ๓ เป็นการแสดงโขน ชุด **"ศึกมัยราพณ์"** สืบเนื่องจากความทราบถึงสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถว่า การจัดแสดงโขนตามพระราชดำริทุกครั้งได้รับความนิยมจากประชาชนอย่างท่วมท้น ทรงปลื้มพระราชหฤทัยที่การแสดงโขนประสบความสำเร็จดังพระราชดำริ จึงตั้งพระราชหฤทัยที่จะจัดการแสดงโขนสืบเนื่องต่อไปทุกปีโดยจะทรงพิจารณาเลือกตอนใหม่ๆ ด้วยพระองค์เอง

สำหรับปี ๒๕๕๔ ทรงเลือกชุด **"ศึกมัยราพณ์"** มาแสดง เนื่องด้วยศึกมัยราพณ์เป็นตอนที่สนุกสนาน เร้าใจชวนให้ติดตามโดยตลอด เพราะเป็นศึกระหว่างยอดขุนพลของทั้งสองฝ่าย คือ มัยราพณ์ กับหนุมาน ซึ่งต่างทุ่มเทความสามารถและไหวพริบปฏิภาณเข้าโรมรันกันอย่างสุดฝีมือ จนผู้ชมอาจจะต้องเอาใจช่วยทั้งสองฝ่าย และจบลงอย่างสุดเสียดายที่ฝ่ายหนึ่งต้องจากไป

หนุมาน

นางเบญกายแปลงกายเป็นนางสีดา

เนื่องจากเป็นปีมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๗ รอบ ในวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔ คณะกรรมการจัดการแสดงโขนจึงน้อมรับพระราชเสาวนีย์ใส่เกล้าฯ มาจัดการแสดงให้ยิ่งใหญ่โดยนำบทโขนชุดมัยราพณ์สะกดทัพ ของกรมศิลปากรมาเป็นหลัก แต่ปรับปรุงเพิ่มเติมให้สนุกสนานและสวยงามยิ่งขึ้น อีกทั้งได้นำหน้าพาทย์สำคัญที่ครูอาจารย์รักษาไว้มาจัด แม้จะเหนื่อยยากนานาประการ แต่คณะกรรมการฯ ก็ทุ่มเทอย่างสุดใจ เพื่อสนองพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และเพื่อฝากโขนไว้ให้อยู่ในความประทับใจของประชาชนตลอดไป (มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ, ๒๕๕๔ : ๒)

ศึกมัยราพณ์ เปิดการแสดงในปี ๒๕๕๔ จำนวน ๓๘ รอบ ระหว่างวันที่ ๑๕ กรกฎาคม – ๗ สิงหาคม ๒๕๕๔ ซึ่งในรอบปฐมทัศน์ วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๔ เวลา ๒๐.๐๕ น. สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการแสดง และมีรับสั่งชื่นชมการแสดง

โขนชุดนี้ว่า **“สวยเหลือเกิน”** ในการแสดงโขนชุดศึกมัยราพณ์นั้น ได้เปิดโอกาสให้นักแสดงรุ่นใหม่ จากวิทยาลัยนาฏศิลป์และสถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศ ที่ผ่านการคัดเลือกร่วมแสดงความสามารถในด้านการแสดงโขน เพื่อให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประจำชาติให้คงอยู่สืบต่อไป

นอกจากการคัดเลือกนักแสดงเยาวชนรุ่นใหม่จากทั่วประเทศไทยแล้ว ศึกมัยราพณ์ยังประกอบด้วยฉากมากมายจำนวนมาก ที่จัดทำขึ้นเฉพาะเป็นพิเศษสำหรับการแสดงครั้งนี้ ด้วยวิธีการผสมผสานการแสดงแบบเก่า ตามจารีตแบบแผนการแสดงโขนหลวงของกรมมหรสพ และการแสดงแบบสมัยใหม่ที่มีการใช้เทคนิก แสง สี เสียง ตระการตา เพื่อให้การแสดงแลดูสวยงาม สนุกสนาน สมจริงมากยิ่งขึ้น เช่น ฉากหนุมานเนรมิตร่างกายใหญ่โต สูง ๙ เมตร กว้าง ๑๒ เมตร อมพลับพลาที่ประทับของพระราม

หนุมานเนรมิตร่างกาย อมพลับพลาที่ประทับพระราม

มัยราพณ์ประกอบพิธีหุงสรรพยา

ซึ่งสามารถทำให้หนุมานเคลื่อนไหวแขน ปาก และกลิ้งกลอกนัยน์ตาไปมาได้ ถือเป็นฉากสำคัญในการแสดง

เนื้อเรื่องในการแสดง เป็นตอนที่ทศกัณฐ์พยายามคิดหาทางกำจัดพระรามและกองทัพฝ่ายพลับพลา จึงรับสั่งให้นนยวิกและวายุเวกไปพบมัยราพณ์ เจ้าผู้ครองเมืองบาดาล ขอให้มัยราพณ์รีบมาช่วยเหลือ มัยราพณ์จึงขึ้นจากเมืองบาดาลมาเข้าเฝ้าทศกัณฐ์ รับอาสาช่วยเหลือในการศึกสงครามครั้งนี้ด้วยการสะกดทัพให้หลับใหลรวมทั้งจับพระรามไปฆ่าให้ตายด้วยการประกอบพิธีหุงสรรพยา โดยใช้หัวใจราชสีห์มาผสมปรุงสรรพยา เพื่อลอบเข้าไปสะกดทัพพระราม

หนุมานอาสาไปเชิญพระรามกลับมา ระหว่างทางเจอด่านต่างๆ เป็นจำนวนมาก เช่น ด่านภูเขากระทบกัน ด่านยุงเท่าแม่ไก่ ด่านสระบัว และพบกับมัจฉานุที่มีรูปร่างหน้าตาเหมือนตนเอง แต่มีหางเป็นปลา หนุมานและมัจฉานุเข้าต่อสู้กันหลายครั้งแต่ไม่สามารถเอาชนะกันได้ หนุมานเกิดความแปลกใจจึงไต่ถาม และได้รู้ว่ามัจฉานุคือบุตรชายของตนกับนางสุพรรณมัจฉา จึงบอกว่าตนคือบิดาแต่มัจฉานุไม่ยอมรับ หนุมานจึงแสดงตนให้ประจักษ์

มัจฉานุยอมรับหนุมานเป็นบิดาและขอโทษที่ล่วงเกิน หนุมานถามถึงหนทางไปเมืองบาดาล แต่มัจฉานุบ่ายเบี่ยงด้วยว่ามัยราพณ์นั้นมีพระคุณกับตน จึงบอกใบ้เป็นปริศนาให้ว่ามาทางไหนก็ให้ไปทางนั้น หนุมานจึงหักก้านบัวแล้วแทรกตัวลงไปเมืองบาดาล

ซึ่งได้พบกับนางพิรากวน พี่สาวของมัยราพณ์ที่ถูกใช้ให้ออกมาตักน้ำเพื่อใช้สำหรับต้มพระรามและไวยวิกบุตรชาย หนุมานแปลงตัวเป็นใยบัวเกาะติดสไบนางพิรากวนลอบเข้าไปในเมือง จนถึงปราสาทที่ประทับและเข้าต่อสู้กับมัยราพณ์

มัยราพณ์ท้าให้ประลองกำลังกันที่ดงตาลท้ายเมือง โดยใช้ต้นตาลสามต้นพันเกลียวจนเป็นกระบองผลัดกันตีคนละสามที และให้สัตย์ปฏิญาณต่อกันว่าจะตกลงทำตามสัญญาที่ให้กันไว้ทุกประการ โดยที่มัยราพณ์เป็นฝ่ายขอตีก่อน แต่หนุมานร่ายเวทย์เสกผงฝุ่นทาตัวให้ร่างกายอยู่ยงคงกระพัน ทำให้มัยราพณ์ไม่อาจตีหนุมานให้ตายได้ในสามที ด้วยขัตติยะมานะกษัตริย์ มัยราพณ์จึงยอมปฏิบัติตามคำที่ให้ไว้ หนุมานจึงใช้กระบองฟาดจนมัยราพณ์เสียชีวิต แล้วทูลอัญเชิญพระรามเสด็จกลับพลับพลาที่ประทับ ระหว่างทางมีเหล่าเทพบุตรเทพธิดาพากันโปรยข้าวตอกดอกไม้แซ่ซ้องสรรเสริญ

การแสดงชุดที่ ๔ เป็นการแสดงโขนชุด **"จองถนน"** ปี ๒๕๕๕ สมเด็จพระนางเจ้า ฯ บรมราชินีนาถได้ทรงเลือกชุด **"จองถนน"** โขนพระราชทาน ชุด **จองถนน** เป็นโขนอีกชุดที่สนุกสนาน มีฉากที่จัดสร้างขึ้นใหม่หลายฉาก ซึ่งล้วนยิ่งใหญ่และสวยงาม เช่น ฉากจองถนน ฉากบรรยากาศใต้น้ำ ฉากขบวนทัพพระรามที่ข้ามถนนไปกรุงลงกา ฉากทศกัณฐ์ออกศึกครั้งแรกโดยใช้ผู้แสดงนับร้อย ตลอดจนฉากการแผลงศรเป็นไฟและฝน

พิธีบวงสรวงเพื่อความเป็นสิริมงคล

การแสดงโขนชุด **จองถนน** ในครั้งนี้ ดำเนินตามบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประกอบกับบทโขนที่ครูอาจารย์ของกรมศิลปากรได้เรียบเรียงไว้ นำมาประสานและปรับเปลี่ยนการดำเนินเรื่องให้เหมาะสมกับปัจจุบัน ทั้งรูปแบบการบรรเลง การขับร้อง และกระบวนท่ารำอันวิจิตรงดงามที่ครูอาจารย์ของกรมศิลปากร เป็นผู้สืบทอดมา

การแสดงดังกล่าวได้มีพิธีบวงสรวงเพื่อความเป็นสิริมงคลของการแสดงและผู้แสดง ในวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๕๕ เวลา ๐๙.๐๙ น. ณ บริเวณด้านหน้าศูนย์วัฒนธรรม

บริเวณสถานที่จัดแสดง

แห่งประเทศไทย โดยมีนายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา รองเลขาธิการพระราชวังเป็นประธานในพิธี พร้อมด้วยผู้เชี่ยวชาญ ครูอาจารย์ ที่ให้การฝึกซ้อมและผู้แสดงเข้าร่วมพิธีเป็นจำนวนมาก

ประการสำคัญ เนื่องจาก ปี ๒๕๕๕ เป็นปีที่สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา คณะกรรมการดำเนินงานจัดแสดงโขนพระราชทาน จึงจัดการแสดงชุดพิเศษเพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เป็นการรำถวายพระพร ชุดระบำฝรั่งคู่ ประกอบด้วยเพลงหลายทำนองภาษา ซึ่งผู้ชมจะตื่นตาตื่นใจไปกับกระบวนท่ารำโบราณอันหาชมได้ยากยิ่ง จากนั้นเป็นการแสดงโขนพระราชทาน ชุด จองถนน ซึ่งมี

คณะผู้เข้าร่วมแสดงโขนเฉลิมพระเกียรติ

นักแสดงรุ่นใหม่จำนวนมากที่ผ่านการเคี่ยวกรำจากศิลปินอาวุโสของกรมศิลปากร เพื่อฝากฝีมือให้ผู้ชมได้ชื่นชมโขนพระราชทานสืบไป (มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ, ๒๕๕๕:๒)

โขนชุดจองถนนมีกำหนดการแสดงระหว่างวันที่ ๑-๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ ซึ่งในรอบปฐมทัศน์วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ เวลา ๑๙.๓๐ น. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการแสดง

การแสดงครั้งที่ ๔ นี้ เริ่มด้วยชุดรำถวายพระพร จากนั้นเป็นฉากพลับพลาฝ่ายพระรามและฉากจองถนนรวม ๗ ฉาก อีก ๓ ฉาก เป็นฉากกรุงลงกาและฉากสนามรบ การแสดงทั้ง ๑๐ ฉาก ล้วนสวยงาม สนุกสนาน และตื่นตาตื่นใจ ส่วนที่โดดเด่นด้วยเทคนิกทันสมัยได้แก่ ฉากรบกลางอากาศระหว่างหนุมานกับนิลพัท ฉากหนุมานดำลงใต้น้ำและฉากปะทะทัพที่อลังการด้วยผู้แสดงนับร้อย

อนึ่ง การแสดงชุดนี้ได้ให้ข้อคิดที่สำคัญแก่ผู้ชม คือ **ความสามัคคี** โดยการทะเลาะวิวาทระหว่างหนุมานกับนิลพัทในเนื้อเรื่องของโขนชุดจองถนน ทำให้งานล่าช้า เป็นผลเสียต่อสังคมและส่วนรวม และการลงโทษของพระรามโดยเลือกใช้หนุมานและนิลพัทได้อย่างเหมาะสมนั้น นับเป็นตัวอย่างของการบริหารงานที่ดีประการหนึ่ง

โขนเฉลิมพระเกียรติมีคุณูปการแก่นาฏศิลป์และดนตรีไทย ซึ่งเป็นศิลปวัฒนธรรมอันบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของชาติ ด้วยการรณรงค์การดูโขนให้กว้างขวาง และถ่ายทอดการแสดงโขนให้ยั่งยืน จากการเปิดโอกาสทุกคนได้มีส่วนร่วมและแสดงโขน จึงนับเป็นปฐมเหตุที่ทรงคุณค่าของการทำนุบำรุงการแสดงโขนและการดูโขนในประเทศไทยจากพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ บรมราชินีนาถ ซึ่งพสกนิกรชาวไทยควรสานต่อพระราชปณิธานด้วยข้อเสนอแนะต่อไปนี้

๑. **รัฐบาล** ควรมีมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนโขน โดยกำหนดเป็นนโยบายด้านวัฒนธรรม และความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ

๒. **หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง** ตั้งแต่ระดับกระทรวง ได้แก่ กระทรวงวัฒนธรรม และกระทรวงศึกษาธิการ ควรมีนโยบายและแผนส่งเสริมสนับสนุนการฝึกหัดโขน และการแสดงโขนอย่างกว้างขวางจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ไปสู่สถาบันการศึกษาในทุกระดับ

๓. **สื่อมวลชนทุกแขนง** ควรร่วมมือประสานการส่งเสริม และสนับสนุนโขนอย่างกว้างขวาง เฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมการแสดงโขนให้เป็นที่รู้จักทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ

ภาพรวมของโขนเฉลิมพระเกียรติ

๔. องค์กรเอกชน ได้แก่ สมาคมมูลนิธิและศูนย์ศิลปวัฒนธรรมของแต่ละจังหวัด ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการฝึกหัดโขน การจัดแสดงโขน และกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมและสนับสนุนโขนในทุกด้าน

๕. ประชาชน ทุกเพศทุกวัย ควรเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโขนทุกกิจกรรม เพื่อให้เกิดสำนึกในความเป็นเจ้าของ ซึ่งจะทำให้โขนได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางและยั่งยืน

จากพระราชปณิธานที่ถือเป็นพระมหากรุณาธิคุณต่อโขนนี้ สมควรที่คนไทยทุกคนจะได้ร่วมมือร่วมใจกันส่งเสริมและสนับสนุนโขนและการแสดงโขนให้ดำเนินต่อไป เพื่อคงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยตราบนานเท่านาน

ตำนานแห่ง “ข้าว” และวรรณกรรมอันเกิดแต่ “ข้าว”

จารุดี ผโลประการ

“ข้าว” เป็นพืชพรรณธัญญาหารที่มีคุณ หล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบันโดยเฉพาะเผ่าพันธุ์ไท คนไทยจึงมีความกตัญญู ยกย่องข้าวว่าเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ มีเทวดาประจำข้าว ที่ส่วนมากจะเป็นเพศแม่ผู้กล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดูลูกมาตั้งแต่เกิด ซึ่งตั้งแต่ดั้งเดิม บางท้องถิ่นเรียกชื่อว่า ย่าขวัญข้าว แม่ขวัญข้าว แม่ข้าว หรือ นางขวัญข้าว มาก่อนจะได้รับอิทธิพลจากภาษาบาลีสันสกฤตในชื่อ **“แม่โพสพ”** ซึ่งเรียกขานกันอยู่ทั่วไปในเวลานี้

ตำนานแห่ง “ข้าว”

มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับข้าวอยู่ทุกภาคของเมืองไทย แตกต่างกันเป็น ๒ แนว คือ เป็นนิทานของภาคกลางและภาคใต้ ซึ่งมีเรื่องราวตรงกันแนวหนึ่ง และอีกแนวหนึ่งเป็นนิทานของภาคเหนือและภาคอีสาน ดังข้อมูลของสุกัญญา ภัทราชัย เขียนเล่าไว้ใน **“ข้าวกับวิถีชีวิตไทย”** ของสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ มีใจความว่า

“ตำนานเรื่องแม่โพสพ เทวีแห่งข้าว ของภาคกลางและภาคใต้มีอยู่ว่า มนุษย์ได้ประชุมปรึกษากันว่าระหว่างพระพุทธเจ้ากับแม่โพสพ ใครมีคุณมากกว่ากัน ที่ประชุมลงความเห็นว่า พระพุทธเจ้ามีคุณมากกว่า แม่โพสพข้องใจว่ามนุษย์ไม่เห็นความดี หนีไปอยู่ป่าหิมพานต์ เมื่อแม่โพสพจากไป เกิดความอดอยากในโลกมนุษย์ มนุษย์จึงชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าให้พระมาตุลีไปเชิญนางกลับมา นางไม่กลับ แต่ได้มอบข้าว ๗ เมล็ดให้มาทำพันธุ์ และสั่งว่าเมื่อมนุษย์ทำนาข้าวใกล้สุกแล้วก็ให้มีพิธีทำขวัญ พระมาตุลีกลับมาทูลพระพุทธเจ้าและถวายเมล็ดข้าว พระพุทธเจ้าให้เรียกประชุมมนุษย์ อธิบายให้มนุษย์ฟังและแจกพันธุ์ข้าวแก่มนุษย์ ตั้งแต่นั้นมาเมื่อข้าวใกล้สุก มนุษย์จะจัดพิธีทำขวัญเชิญแม่โพสพเป็นประจำทุกปี

ส่วนตำนานแม่โพสพของภาคเหนือและภาคอีสานมีว่าในสวนของพญานาคมีข้าวเกิดขึ้นเอง ข้าวต้นหนึ่งมีขนาดเจ็ดกำมือ เมล็ดใหญ่เท่าผลมะพร้าว มีสีเงินยวง กลิ่นหอมหวาน มีหญิงม่ายยากจนไม่มีมีดสำหรับผ่าเมล็ดข้าว จึงใช้ไม้คานทุบข้าว เมล็ดข้าวแตกกระจาย บางส่วนไปเกิดเป็นข้าวไร่หรือข้าวดอย บางส่วนตกในน้ำเกิดเป็นข้าวนาหรือแม่โพสพ แม่โพสพน้อยใจที่หญิงม่ายทำรุนแรงจึงหนีไปอยู่ในถ้ำ ทำให้มนุษย์ไม่มีข้าวกินถึงพันปี ต่อมาลูกชายเศรษฐีได้ไปพบกับปลากั้งบริวารของแม่โพสพ จึงได้พาไปพบนางและอ้อนวอนขอให้นางกลับคืนสู่เมืองมนุษย์ นางขัดอ้อนวอนไม่ได้จึงกลับมายังโลก ลูกเศรษฐีสำนึกในบุญคุณของนางและชักชวนหมู่มนุษย์ให้ยกย่องนับถือนาง ต่อมาอีกพันปี

มีชายโลภมากผู้หนึ่งสร้างยุ้งฉาง เก็บข้าวไว้กินแต่ผู้เดียว แม่โพสพโกรธจึงหนีกลับไปอยู่ในถ้ำในป่าอีก ทิ้งให้มนุษย์อดอยากเป็นเวลาหลายร้อยปี เทวดาเห็นความทุกข์ยากของมนุษย์จึงอ้อนวอนให้แม่โพสพกลับคืนมา พร้อมกับสอนให้มนุษย์รู้จักนับถือข้าว รู้จักทำขวัญข้าว"

ตำนานความเชื่อเรื่องของแม่โพสพ ทั้ง ๒ แนวแตกต่างกันโดยนัย ๒ ประการ คือ ความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนก่อนนับถือพระพุทธศาสนา และความเชื่อเมื่อได้รับพระพุทธศาสนาเข้ามานำทางชีวิตแล้ว อย่างไรก็ตาม ตำนานความเชื่อทั้ง ๒ แนวก็แสดงให้เห็นถึงความประนีประนอม ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อความเป็นสิริมงคลและความเจริญของชุมชน

วรรณกรรมอันเกิดแต่ "ข้าว"

ด้วย **"ข้าว"** มีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์จนนอกจากจะเกิดตำนานนิทานเล่าขาน (มุขปาฐะ) กันหลายแนวแล้ว **"ข้าว"** ยังก่อให้เกิดวรรณกรรมท้องถิ่นที่เป็นลายลักษณ์เรื่อง **"ย่าขวัญข้าว"** ของชาวไทลื้อ (เชียงรุ่ง สิบสองพันนา) ไทขึน (เชียงตุง) และเชียงใหม่ ดังที่ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ ราชบัณฑิต เรียบเรียงไว้ในหนังสือเรื่อง **"ย่าขวัญข้าว - วรรณกรรมเพื่อการสืบสานประเพณีท้องถิ่น"** ของสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยได้ข้อมูลจาก ๓ แหล่ง คือ เชียงรุ่ง เชียงตุง และเชียงใหม่ ซึ่งมีรูปแบบและโครงเรื่องหลักตรงกัน จะแตกต่างกันบ้างก็ในรายละเอียดปลีกย่อย

"ย่าขวัญข้าว" - บทพระธรรมเทศนา

ย่าขวัญข้าวเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นที่แต่งขึ้นด้วยจุดประสงค์เดียวกันคือ เป็นบทพระธรรมเทศนาสำหรับพระสงฆ์ใช้เทศน์ อาจจัดเป็น "วรรณกรรมพุทธศาสนาแบบพื้นบ้าน" เรื่องหนึ่ง มีเนื้อหาแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ บทเริ่มต้นเป็นภาษาบาลี และเนื้อเรื่อง

บทเริ่มต้น เริ่มด้วยภาษาบาลี เป็นบทนมัสการพระรัตนตรัย และกล่าวถึงครั้งพุทธกาลขณะที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ประทับอยู่ท่ามกลางสาวกในวิหารเมืองราชคฤห์ แล้วจึงแปลขยายความเป็นภาษาท้องถิ่น พร้อมทั้งกล่าวเชิญชวนให้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องนี้

เนื้อเรื่องโดยย่อซึ่งจัดเป็นโครงเรื่องหลักมีดังนี้

"พระพุทธเจ้าประทับบนแท่นในเมืองราชคฤห์ ทรงเทศนาพระธรรม ผู้ที่ฟังพระธรรมเทศนาครั้งนั้นนอกจากบรรดาสาวกและกษัตริย์ ๑๐๑ เมืองแล้ว ยังมีเทวบุตรเทวธิดาหลายองค์นั่งฟังอยู่ด้วย เม็ดข้าวเม็ดหนึ่งได้กลายรูปเป็นผู้หญิงคนหนึ่งยืนอยู่ท่ามกลางคนและเทวดา มีการซักถามหญิงผู้นั้นว่าเป็นใคร ทำไมจึงมายืนอยู่ ไม่แสดงคารวะต่อพระพุทธเจ้า หญิงผู้นั้นตอบว่า ตนประเสริฐกว่าพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทั้งที่เสด็จปรินิพพานไปแล้ว และที่จะเสด็จมาภายหน้า จึงไม่จำเป็นต้องแสดงคารวะต่อ

พระพุทธเจ้า มีการตำหนิติเตียนหญิงผู้นั้น หญิงผู้นั้นจึงหนีหายไปและเกิดทุพภิกขภัยไปทั่วแผ่นดิน เทวดาและมนุษย์ได้พากันไปขอความช่วยเหลือจากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้เนรมิตตัวแทนพระองค์ให้ประทับเทศนาแล้วเสด็จไปตามหาหญิงผู้นั้น หญิงผู้นั้นยืนยันว่าตนมีบุญคุณยิ่งใหญ่ต่อพระพุทธเจ้า ตอนแรกพระพุทธเจ้าไม่สามารถรำลึกได้ว่าผู้ใดเคยมีบุญคุณยิ่งใหญ่ต่อพระองค์ ต่อมาจึงทรงรำลึกได้ว่าข้าวมีบุญคุณต่อพระองค์ และทราบว่าหญิงผู้นั้นคือ **“ย่าขวัญข้าว”** พระพุทธเจ้าได้ทรงพาย่าขวัญข้าวกลับสู่เมืองบ้านเมืองจึงรอดพ้นทุพภิกขภัย พระพุทธเจ้าทรงเตือนคนทั้งหลายให้ระลึกถึงบุญคุณของข้าวและความสำคัญของพิธีทำขวัญข้าว กล่าวถึงอานิสงส์ของการคัดลอก การบูชา และการฟังเทศน์เรื่องย่าขวัญข้าว”

วรรณกรรม **"ย่าขวัญข้าว"** สันนิษฐานว่าผู้แต่งขึ้นน่าจะเป็นพระสงฆ์หรือผู้เคยบวชเรียนจากเชียงรุ่ง หรือเชียงตุง หรือเชียงใหม่ และนอกจากจะเป็นวรรณกรรมบทเทศนาแล้วยังอาจถือเป็นวรรณกรรมพิธีกรรมด้วย เพราะคนไทลื้อ (เชียงรุ่ง) และคนไทขึน (เชียงตุง) ยังนิยมเขียนแล้วนำไปไว้ที่บ้านและในยุ้งฉาง เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ และบางทีคนไทขึนยังใช้เป็นบททำขวัญด้วย

เปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่อง "ย่าขวัญข้าว" ของ ๓ แหล่ง

๑. ด้านการใช้ภาษา วรรณกรรมเรื่องย่าขวัญข้าวของทุกแหล่งเขียนขึ้นโดยใช้ภาษาบาลีและภาษาท้องถิ่น ส่วนที่เป็นภาษาบาลีมีลักษณะเป็นภาษาบาลีแบบชาวบ้าน บางคำอาจไม่ถูกต้องตามหลักของภาษาบาลี บางคำตกหล่นหายไปบ้าง ซึ่งน่าจะเกิดจากการคัดลอกต่อๆ กันมา และผู้คัดลอกบางคนไม่มีความรู้ในภาษาบาลี

ส่วนที่เป็นภาษาท้องถิ่นฉบับเชียงใหม่ และฉบับเชียงรุ่ง สิบสองพันนา แต่งเป็นร้อยแก้ว ส่วนฉบับไทขึน (เชียงตุง) มีทั้งที่เป็นร้อยกรองและร้อยแก้ว ทั้ง ๓ ฉบับ ใช้ภาษาง่ายๆ กระชับ การสนทนาระหว่างย่าขวัญข้าวบรรยายข้าวพรรณต่างๆ และพรรณนาบุญคุณของข้าว ตอนท้ายกล่าวถึงความสำคัญของพระธรรมเทศนาเรื่องย่าขวัญข้าวและเครื่องทำขวัญ กับพระพุทธเจ้าใช้ กู มึง สู กูนาย มึงท่าน และสูท่าน ซึ่งท้องถิ่นไม่ถือว่าหยาบคาย

๒. ด้านโครงเรื่อง ฉบับเชียงรุ่ง และเชียงใหม่มีความคล้ายคลึงกันมาก เล่าเรื่องไปโดยลำดับตั้งแต่ย่าขวัญข้าวมาปรากฏตัวในสภาพมนุษย์ผู้หญิง ต่อหน้าพระพุทธเจ้าท่ามกลางผู้คนและ

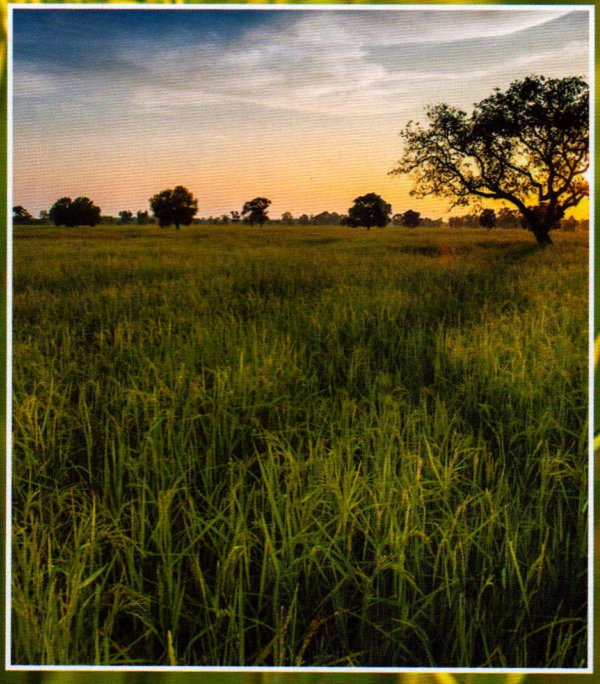

เทวดาทั้งหลาย ย่าขวัญข้าวไม่พอใจที่ผู้คนไม่เห็นความสำคัญ จึงหนีหายไปทำให้ผู้คนอดอยาก ไม่มีข้าวกิน ต่อมาพระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาย้อนไปในอดีต จึงเห็นความสำคัญของย่าขวัญข้าว และติดตามพากลับมา ย่าขวัญข้าวทูลว่าตนมีคุณต่อมนุษยโลก มีส่วนช่วยให้สัตว์โลกถึงโลกียสุข และโลกุตรสุข และที่สุดก็ยอมกลายเป็นเม็ดข้าวให้พระพุทธเจ้าได้มอบแก่คนและเทวดานำไปใส่ไร่นา ทำให้ชมพูทวีปร่มเย็นเป็นสุข ผู้คนพ้นความอดอยาก

ตอนท้ายกล่าวถึงอานุภาพของพระธรรมเรื่องย่าขวัญข้าวว่า หากบ้านเมืองใดเกิดอดอยาก ทำไร่ทำนาไม่ได้ผลให้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องย่าขวัญข้าว แม้เขียนไม่เป็นก็ให้ผู้อื่นเขียนให้ แล้วให้นำไปบูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้ กล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้าง การบูชา และการฟังพระธรรมเทศนา เรื่องย่าขวัญข้าวในที่ต่างๆ เช่น ในบ้านเรือน ในทุ่งนา ตามเหมืองฝาย และในวัดวาอาราม จะทำให้ผู้ปฏิบัติไม่ว่าเกิดในชาติใด ก็จะมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณธัญญาหาร และทรัพย์สมบัติ มีอายุยืนยาว มีโชคลาภ และเป็นที่รักของคนและเทวดา

ฉบับเชียงตุงได้รวบรวมเรื่องราวให้สั้นลง แต่มีบทกล่าวเชิญขวัญข้าวซึ่งเป็นขนาดค่อนข้างยาว เชิญขวัญข้าวให้มาอยู่กับทุ่งนา ยุ้งข้าว กระบุง ตะกร้า และครกกระเดื่อง ให้มาเลี้ยงคนในโลก บรรยายข้าวพันธุ์ต่างๆ และพรรณนาบุญคุณของข้าว ตอนท้ายกล่าวถึงความสำคัญของพระธรรมเทศนาเรื่องย่าขวัญข้าวและเครื่องทำขวัญ

๓. ด้านตัวละคร

ตัวละครสำคัญในเรื่องคือย่าขวัญข้าว และพระพุทธเจ้า เรื่องย่าขวัญข้าวจาก ๓ แหล่ง แม้มีขนาดความยาวไม่เท่ากัน แตกต่างกันในส่วนที่เป็นรายละเอียด แต่ตัวละครสำคัญของเรื่องมีลักษณะคล้ายคลึงกัน

พระพุทธเจ้าในวรรณกรรมของทั้ง ๓ แหล่ง มีลักษณะที่ตรงกันคือ ทรงเปี่ยมด้วยพระเมตตา ไม่ได้แสดงความขุ่นเคืองแม้แต่น้อย เมื่อย่าขวัญข้าวไม่ยอมอ่อนน้อมต่อพระองค์ ทั้งยังกล่าวลำเลิกบุญคุณว่าได้เลี้ยงดูพระพุทธเจ้ามาทุกพระองค์ และเมื่อย่าขวัญข้าวหนีไป ผู้คนในชมพูทวีปประสบความเดือดร้อนเนื่องจากทุพภิกขภัย บรรดาเทวดาพากันมาขอความช่วยเหลือ ก็ทรงเมตตาเสด็จไปตามย่าขวัญข้าวมาให้ และทรงสั่งสอนให้คนทั้งหลายแสดงคารวะต่อย่าขวัญข้าวด้วยการจัดพิธีทำขวัญข้าว

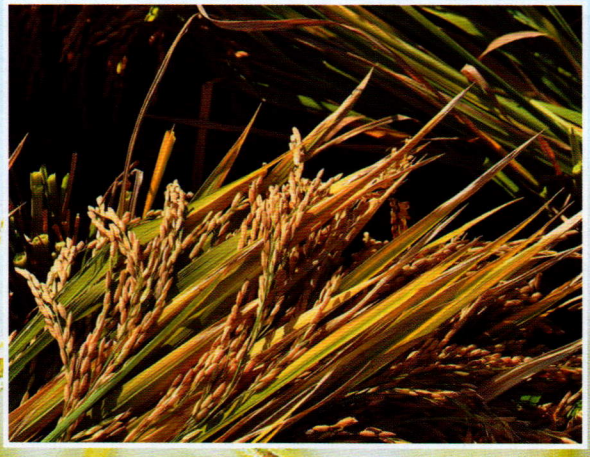

ด้านรายละเอียดปลีกย่อย ระยะเวลาที่ย่าขวัญข้าวหายไป จำนวนปีของแต่ละฉบับไม่เท่ากัน แต่ก็นานกว่า ๑๐ ปี ทุกฉบับ

วรรณกรรมฉบับเชียงใหม่ และฉบับเชียงรุ่งให้รายละเอียดส่วนปลีกย่อยบางตอนมากกว่าฉบับเชียงตุง เช่นเมื่อกล่าวถึงเทวดาและมนุษย์อยู่เฝ้าพระพุทธเจ้า ให้รายละเอียดว่ามีเทวบุตร เทวดา พระอินทร์ พระพรหม จตุโลกบาล พระยาครุฑ พระยานาค กุมภัณฑ์ คนธรรพ์ และยักษ์ทั้งหลาย ส่วนฉบับเชียงตุงบอกแต่เพียงว่ามีหมู่คนทั้งหลายและเทวบุตรเทวดา

ตัวอย่างเนื้อหาบางตอนในวรรณกรรมเรื่อง “ย่าขวัญข้าว” สำนวนของเชียงใหม่ (ฉบับวัดชัยชนะ ตำบลหางดง อำเภอฮอด)

นฺโม ตสฺสฺ อิทำ ธมฺมเทสนำ มหาราช

คเหนมามิครำ ตทา กาเล ทายโก ตทา พุทฺโธ นมามิ ชมฺพูทีป อคฺคสาวก อภูตโล ตทา กาเล นามอโหสิ

สาธโว ดูรา สัปปุริสทังหลาย จุ่งฟังยังธรรมเทศนาแห่งพระพุทธเจ้าอันนี้เทอะ ตทา กาเล ยังมีสมัยคาบ ๑ พระพุทธเจ้าแห่งเราก็นั่งอยู่เหนือแท่นบัลลังก์กาญจน์ ในเมืองราชคหนคร ก็เทศนาธรรมแก่คนและเทวดาทั้งหลาย...

ในกาลนั้นยังมีเม็ดข้าวอัน ๑ ก็กลับกลายเอาเพศเป็นคนผู้ ๑ มายืนอยู่ในท่ามกลางหมู่คนและเทวบุตร...

ตทา ในกาลนั้น พระยาอินทา พรหม ท้าวจตุโลกครุฑ นาค ไอศวร เทวบุตร เทวดาและคนทังหลายเขาก็เล็งหันยังนางหญิงย่าขวัญข้าวผู้นั้น... เขาก็ถามว่า บุคคลผู้ใดมายืนอยู่ในท่ามกลางหมู่คน และเทวบุตรเทวดาทังหลายสันนี้... มึงพ้อยบ่ไหว้ปูชาพระพุทธเจ้าเหมือนดังตูข้านี้ชา มึงบ่รู้ว่าพระพุทธเจ้าตนประเสริฐกว่าโลกทั้งมวลอั้นชา

ยามนั้นนางย่าขวัญข้าวก็กล่าวตอบยังเทวบุตร เทวดา พระยาอินทา ท้าวทัง ๔ ว่าดังนี้...

กูนางก็เป็นอันประเสริฐ โลกสฺส กว่าโลกทังมวลแท้แล แม้นว่าพระพุทธเจ้าทังหลายฝูงนิพพานไปแล้วก็ดี กูนี้ก็หากเป็นใหญ่กว่าเขาทังหลายเสี้ยงแล

ยามนั้น เทวบุตร เทวดา พระยาอินทา พระยาพรหม ท้าวจตุโลกทัง ๔ ครุฑ นาค ไอศวร กุมภัณฑ์ คันธัพพ์ทังหลายก็พร้อมกันติเตียนยังย่านางขวัญข้าวนั้น...

ย่าขวัญข้าวผู้นั้นก็กล่าวว่า กูนี้เป็นใหญ่กว่าโลกใหญ่เหนือพระพุทธเจ้าแล เท่าควร พระพุทธเจ้าและสูท่านทังหลายมาไหว้กูแท้แล...

ในกาลนั้น สัพพัญญูพระพุทธเจ้าก็เรียกร้องเอายังมหาอานนท์เถรเจ้ามาว่าอานนท์เถร ตนอุปัฏฐากแห่งกูท่านจุ่งไปเรียกร้องเอายังนางย่าขวัญข้าวผู้นั้นมาว่าดังนี้...

ยามนั้นย่าขวัญข้าวผู้นั้นก็ไปตวยมหาอานนท์เถรเจ้าเมือสู่พระพุทธเจ้าแล

พระพุทธเจ้าจึงถามว่า เป็นดั่งชะฎามึงพ้อยบ่ไหว้กูตถาคตนี้ชา มึงลุกแต่ใดมานั้นชา มึงอยู่บ้านใดเมืองใดและมารอดที่นี้ชา

นางย่าขวัญข้าวจึงกล่าวตอบว่ากูนี้บ่ลุกแต่ที่ใดมาแล ส่วนกูนี้ก็อยู่ในเมืองที่นี้แล กูก็บ่ควรไหว้พระพุทธเจ้าแท้แล เท่าควรสูท่านทังหลาย... ควรไหว้ยังกูแท้แล ส่วนกูนี้ก็มีคุณแก่สูท่านมากนักแท้แล...

ยามนั้นพระพุทธเจ้าก็พิจารณาด้วยปัญญาแห่งตนก็บ่หันเป็นย่าขวัญข้าวแล

ย่าขวัญข้าวก็กล่าวว่า บ่รู้จักคุณกูแท้ดั่งอั้น กูก็จักสั่งอำลาท่านก่อนแล แล้วก็หนีเสียเมืองที่นี้ แม้นสัพพัญญูเจ้าตรัสรู้ด้วยปัญญาแห่งตนแท้ดั่งอั้นก็ใคร่หื้อเป็นเหตุแก่ธรรมเทศนาแห่งตนแล

ตทา ในกาลนั้น นางย่าขวัญข้าวก็พ่ายหนีเสียเมืองชมพูทวีปเรานี้นานได้ ๑๖ ปี หนีไปเมืองอัสสว่าภายต่ำใต้พื้นอเวจีนรกที่นั้น ด้วยที่ดับ ที่มืด ที่บ่รู้จักกลางวันกลางคืนแล

ในกาลนั้น คนทังหลายอันอยู่ในเมืองชมพูทวีปเรานี้ก็ร้อนขึ้นถึงภควาพรหมเป็นทุพภิกขภัย...ยามนั้นชมพูทวีปก็เป็นอันขว้ำเขือกเยือกเป็นโกลาหลมากนักด้วยอันตรายอยากน้ำกลั้นข้าวก็มีแล...

ตทา ในกาลนั้น พระพุทธเจ้าก็เล็งดูก็ระนึกรู้ชาติภายหลัง นานได้อสงไขยปลายแสนมหากัปป์ จึงได้ตรัสสัพพัญญูเป็นพระพุทธเจ้าแล ส่วนพระพุทธเจ้าทังหลายแต่ก่อนก็ดี อันจักมาภายหน้าก็ดี กูตถาคตนี้ก็ดีเท่าได้กินข้าว ได้บริโภคยังข้าวนี้แล้วจึงได้สร้างปารมี...

บัดนี้ย่าขวัญข้าวก็พ่ายหนีเสียเมืองอันนี้แล้ว คนทังหลายก็เป็นทุกขเวทนาด้วยอันอยากข้าวกลั้นข้าวมากนักแล คนทังหลายก็ตายมากนักแล สัพพัญญูเจ้าจึงร่ำเพิงสันนี้ แลควรกูอินดูสัตว์โลกทั้งหลาย และควรกูไปเซาะหายังนางย่าขวัญข้าวอันพ่ายหนีเสียเมืองชมพูทวีปนี้...

พระพุทธเจ้าก็ออกจากวิหารที่นั้นแล้วก็เสด็จลงไปรัดมื้อเดียว ก็ไปรอดอเวจีนรกภายต่ำหั้นแล ก็บ่หันย่าขวัญข้าวในที่นั้น ก็ซ้ำลงภายต่ำหั้นแล ก็บ่หันย่าขวัญข้าวในที่นั้น ก็ลงภายต่ำใต้ทัดที่มืด ที่บ่รู้จักกลางวันกลางคืนแล พระพุทธเจ้าจึงไปหันยังย่าขวัญข้าวอยู่ในที่นั้นแล...

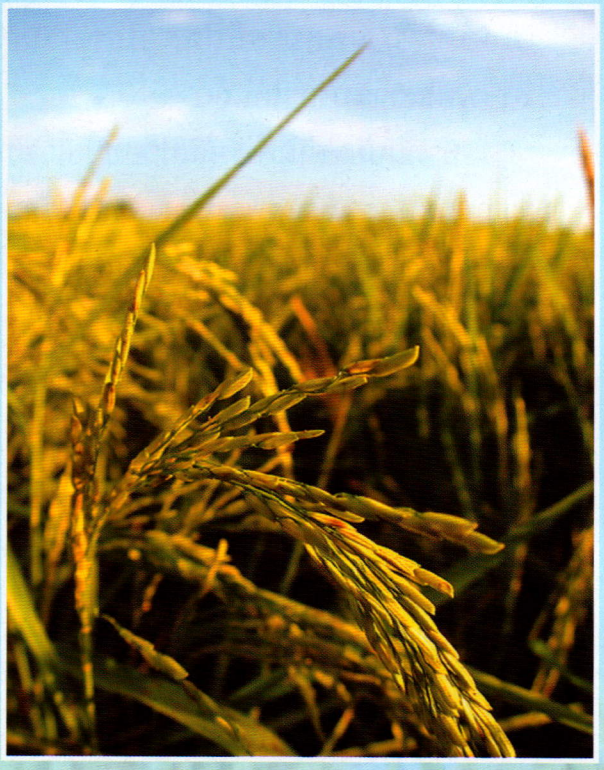

พระพุทธเจ้าก็ร้องเรียกด้วยคาถาถ้วน ๒ ว่า เภสชๅ ทาน มุตฺตมๅ ตสๅสมา กลลยาน อิติ ดั่งนี้ พระพุทธเจ้าจับเอาได้แล้ว

ยามนั้นย่าขวัญข้าวผู้นั้นก็ยอมือไว้พระพุทธเจ้าว่า ภนฺเต ภควา ข้าแด่พระพุทธเจ้าส่วนข้านี้ก็เป็นคุณแก่สัตว์โลกทังหลายแท้แล... อันว่าสัตว์โลกทังหลายอันมาปองเอาโลกิยะ โลกุตตรสุขสร้างปารมี ก็ยังได้เอาข้าวอันนี้เป็นทาน จึงได้ถึงนิพพานแท้แล ย่าขวัญข้าวคันกล่าวคำเท่านั้นแล้วก็กลับกลายเป็นเม็ดข้าวดั่งเก่าแล

ตทา ในกาลนั้น พระพุทธเจ้าก็เอาเม็ดข้าวอันนั้นหื้อแก่คนทังหลาย หื้อเอาไปใส่ไร่ใส่สวนหว่านกล้าปลูกนาไปทั่วบ้านเมืองก็มีแล แต่นี้ไปชมพูทวีปทังมวลก็เป็นอันวุฒิจำเริญไปด้วยเข้าของเงินคำสมบัติมากนัก หาความอันจักอยากน้ำกลั้นข้าวบได้ตราบต่อเท้าถึงกาลบัดนี้แล

ยามนั้นคนทังหลายยุท่างได้กินได้บริโภค และอยู่รักษาศีลกินทานไปไจ้ๆ แล

ในกาลนั้น พระพุทธเจ้ากล่าวว่า ตั้งแต่นี้หื้อสูท่านทังหลายชวนกนตกแต่งดายังเครื่องสักการะปูชาข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน มาเรียกร้องเอาขวัญข้าวหื้อพิกหื้อคืนมาเหมือนเก่าเทอะ...

พระพุทธเจ้าก็หื้อคนทังหลาย เรียกร้องด้วยคาถาบทถ้วน ๓ ว่า

บ้านใด เมืองใดก็ดี ครันเกิดทุพภิกขภัยกลั้นข้าวอยากน้ำ ทำไร่ทำนา บได้ข้าว ก็จุ่งพากันตั้งฟังธรรมชื่อว่า ย่านางขวัญข้าว อันนี้เทอะ แม้นบ่ช่างเขียนก็หื้อผู้อื่นแต้มเขียนหื้อ แล้วปูชาเอาด้วยข้าว-ตอกดอกไม้วัตถุแห่งตน ตามผู้ใหญ่ผู้น้อยและเอาไว้ยังเรือนเคหาของตน หมั่นไหว้นบครบยำแยงแต่งตั้งสักการะปูชา ฟังเทศนาในฐานก็ใดก็ดีในบ้านเรือนของตนก็ดี ในทุ่งนาเหมืองฝาย วัดวาอารามก็ดี ก็ชุ่มเย็น

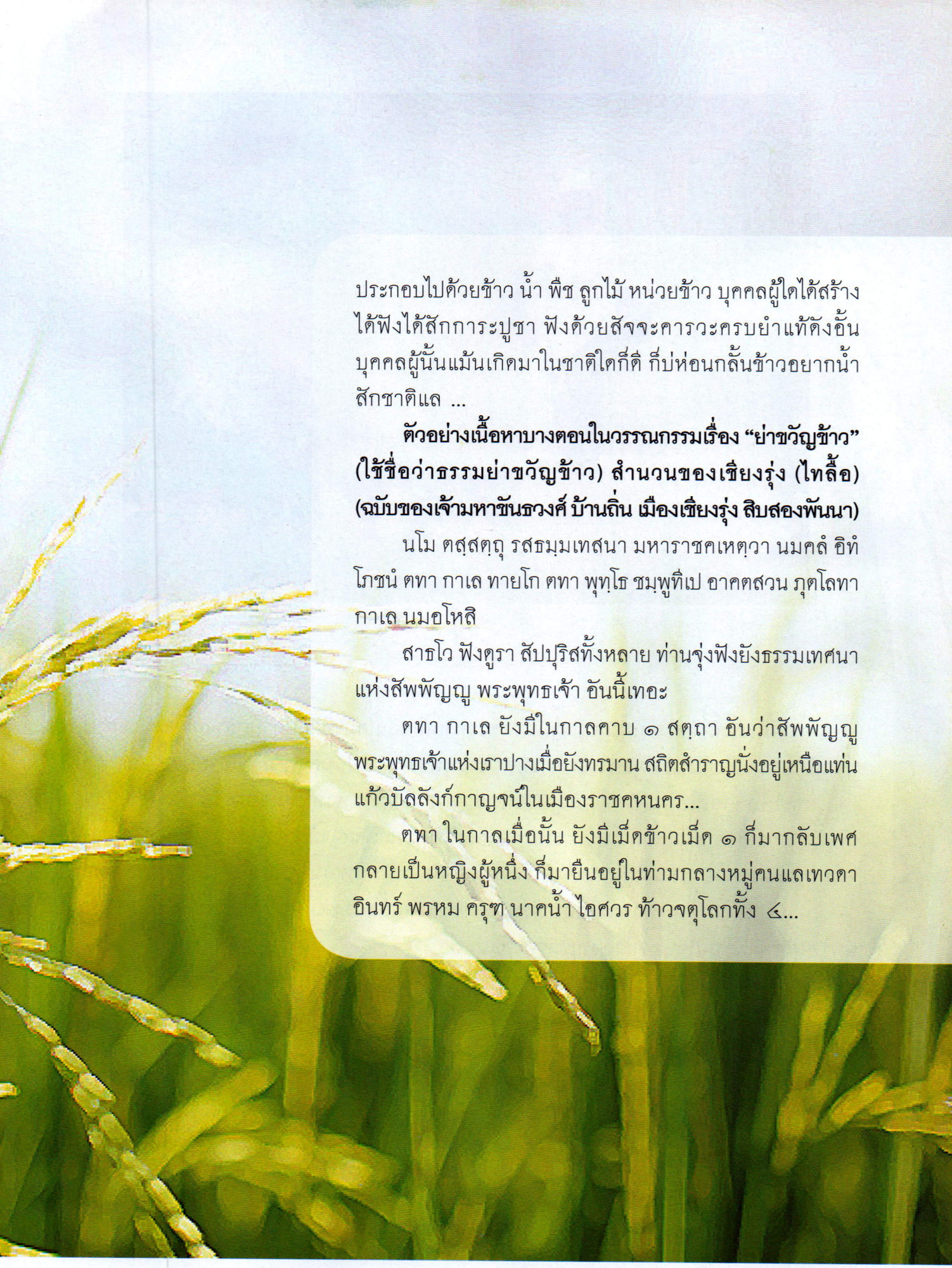

ประกอบไปด้วยข้าว น้ำ พืช ลูกไม้ หน่วยข้าว บุคคลผู้ใดได้สร้างได้ฟังได้สักการะปูชา ฟังด้วยสัจจะคารวะครบยำแท้ดังอั้น บุคคลผู้นั้นแม้นเกิดมาในชาติใดก็ดี ก็บ่ห่อนกลั้นข้าวอยากน้ำสักชาติแล ...

ตัวอย่างเนื้อหาบางตอนในวรรณกรรมเรื่อง "ย่าขวัญข้าว" (ใช้ชื่อว่าธรรมย่าขวัญข้าว) สำนวนของเชียงรุ่ง (ไทลื้อ) (ฉบับของเจ้ามหาขันธวงศ์ บ้านถิ่น เมืองเชียงรุ่ง สิบสองพันนา)

นโม ตสฺสตฺถุ รสธมฺมเทสนา มหาราชคเหตฺวา นมคลำ อิทำ โภชนำ ตทา กาเล ทายโก ตทา พุทฺโธ ชมฺพูทีเป อาคตสวน ภุตโลทา กาเล นมอโหสิ

สาธโว ฟังดูรา สัปปุริสทั้งหลาย ท่านจุ่งฟังยังธรรมเทศนาแห่งสัพพัญญู พระพุทธเจ้า อันนี้เทอะ

ตทา กาเล ยังมีในกาลคาบ ๑ สตฺถา อันว่าสัพพัญญูพระพุทธเจ้าแห่งเราปางเมื่อยังทรมาน สถิตสำราญนั่งอยู่เหนือแท่นแก้วบัลลังก์กาญจน์ในเมืองราชคหนคร...

ตทา ในกาลเมื่อนั้น ยังมีเม็ดข้าวเม็ด ๑ ก็มากลับเพศกลายเป็นหญิงผู้หนึ่ง ก็มายืนอยู่ในท่ามกลางหมู่คนแลเทวดาอินทร์ พรหม ครุฑ นาคน้ำ ไอศวร ท้าวจตุโลกทั้ง ๔...

ยามนั้น คนทั้งหลายก็ถามหญิงผู้นั้นว่า ดูราท่านเป็นสันใดมายืนอยู่ท่ามกลางเทวดาทั้งหลายนี้ชา ท่านพ้อยบ่ไหว้น้อมครบยำแยง สักการบูชาพระพุทธเจ้า เหมือนดั่งเราทั้งหลายนี้ชา...

ตทา ในกาลเมื่อนั้น ดังย่าขวัญข้าวก็กล่าวตอบยังคำแห่งหมู่คนแลเทวดาทั้งหลายว่า ดูราเพิ่นทั้งหลายเฮย อันว่ากูนี้ ก็เป็นผู้ประเสริฐแกล่โลกทังมวลแท้แล แม้นว่าพระพุทธเจ้าอันนิพพานแล้วหมื่นตน แสนตน ล้านตน ก็ดี พระเจ้าอันจักมาภายหน้าก็ดี กูหากเป็นใหญ่แกล่เขาท่านเลี้ยงแล

ยามนั้น เทวบุตร เทวดา อินทร์ พรหม ท้าวจตุโลกทั้ง ๔ กมภณฑ์ คนธัพพะ ยักขะ ทั้งหลายก็พร้อมกันติเตียนเนียนทาย่าขวัญข้าวยะยะ...

ตทา ในกาลเมื่อนั้น คนทั้งหลายก็พร้อมกันไปไหว้สาสัพพัญญูพระพุทธเจ้าว่า ภนฺเต ภควา ข้าแต่สัพพัญญูพระพุทธเจ้า ยังมีหญิงผู้ ๑ ชื่อว่า ย่าขวัญข้าว... อันว่าย่าขวัญข้าวผู้นั้นกล่าวว่าเป็นใหญ่แกล่พระเจ้าแลคนทั้งหลาย เพื่อดั่งนี้จึ่งบ่ไหว้พระเจ้า แลควรพระเจ้าเป็นประธานคนทั้งหลายไปไหว้ย่าขวัญข้าว หั้นแล...

ยามนั้น พระพุทธเจ้าจึ่งร่ำพึงดูแต่อดีตะล่วงแล้วภายหลังมา ก็บ่รู้บ่หันหญิงผู้นี้เป็นใหญ่สักเทื่อ เหตุนั้นพระพุทธเจ้าก็กล่าวตอบว่า เรานี้เป็นใหญ่กว่าคน แลเทวดา อินทร์ พรหม ครุฑ นาคน้ำ ไอศวร กมภณฑ์ คนธัพพะ ยักขะทั้งหลาย บุญก็มีเหลือสัตว์โลกทังมวล จึ่งบ่ควรไหว้มึงท่านแท้แล...

ยามนั้น ย่าขวัญข้าวก็สั่งอำลาพระพุทธเจ้า แล้วก็พ่ายหนีเสียเมืองชมพูทวีปนี้แล ไปอยู่เมืองอติริยญจะ ภายต่ำที่ดำมือ บ่หันหน้าฟ้าตาวันบ่รู้มีกลางคืนกลางวันนั้น ได้ประมาณ ๑๕ ปี

ตทา ในกาละนั้น อันว่าคนทั้งหลายในเมืองชมพูทวีปทังมวล ก็ลวดเป็นอันอึบข้าวอยากแกง เป็นทุกขเวทนาเป็นกาลมืนนาน คนแลสัตว์ก็ตาย อึบข้าวอยากแกงมากนัก มาตรว่าจักหาข้าวประมาณค่าเม็ด ๑ ก็หาบ่ได้...

ตทา ในกาละเมื่อนั้น อินทร์ พรหม แลท้าวจตุโลกทัง ๔ เป็นเคล้าคนทังหลายจึ่งพร่ำกันไปไหว้สาสัพพัญญูพระพุทธเจ้า... ขอสัพพัญญูพระพุทธเจ้าอินดู ชุณณา โผดผาย สัตว์แลคนทั้งหลายพ้นจากภัยอันตรายแลอึบข้าวอยากแกงนี้แด่เทอะ...

อถ ในกาลนั้น สัพพัญญูพระพุทธเจ้าก็สมมติหื้อผ้าสังฆาแห่งตน เทศนาธรรมะต่างตนอยู่ที่แท่นแก้วบัลลังก์กาญจน์หั้น... พระเจ้าก็ดำลงไปภายต่ำที่มืดมัว ก็จิ่งไปหันย่าขวัญข้าว แล้วพระเจ้าก็กำเอาแขนย่าขวัญข้าว... ขึ้นมาสู่เมืองชมพูทวีป...

ยามนั้น ย่าขวัญข้าวก็ยอมือไหว้สัพพัญญูพระพุทธเจ้า... อหำ อันว่าข้านี้ก็หากเป็นคนมนุษย์โลกดาย แม้นว่าพระพุทธเจ้าแต่ก่อนหมื่นตน แสนตน ล้านตน ก็ดี ปได้สันข้าวน้ำโภชนอาหาร ก็บ่ช่างได้เข้าสู่นิพพาน... อันว่าตัวแห่งข้านี้ อุปมาเป็นดังหิงแห พรานปลาทังหลายคล้องเอาปลา แลเป็นดั่งสัตว์โลกทังหลายมาคล้อง เอาโลกิยสุข สัมปติสุข โลกุตรสุข สร้างบารมีก็เอาข้าวนี้สร้างเป็นทาน ก็จิ่งได้ถึงนิพพาน ย่าขวัญข้าวว่าสันนี้แล้วก็ลวดดับจิต กลายเกิดเป็นเม็ดข้าวดั่งเก่าหั้นแล

ตทา ในกาลนั้น สัพพัญญูพระพุทธเจ้าก็เอาข้าวนี้แจกปันหื้อคนทังหลายไปปลูกสร้างใส่ไร่ใส่นาชู่ที่ชู่แห่ง บ่นานเท่าใดในสักรชมพูทีปทังมวลก็เป็นอันก้านกุ่งรุ่งเรือง ด้วยข้าวของเงินคำสัมปติมากนักการอันอึบข้าวอยากแกงก็หาบ่ได้ ยูท่างคนทังหลายได้กินได้ทานไปไจ้ๆ หั้นแล ในกาลเมื่อนั้นพระพุทธเจ้าก็บอกกล่าวหื้อคนทังหลายว่า หื้อคนทังหลายชวนกันตกแต่งสร้างห้างรันดายังเครื่องชริยา สักการบูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้ลำเทียนรับเอาย่าขวัญข้าวพอกมารักษา เหลือเก่าเหลือหลังเทอะ จิยังหื้อคนทังหลายรับด้วยบทคาถาว่า...

บ้านใด เมืองใด หย้าวใด เรือนใดก็ดี คนเป็นทุกขภัยอึบข้าวก็ดี คนเป็นทุกข์อึบข้าวอยากแกง นั้นหื้อเขียนธรรมอันชื่อว่า ขันธทัง ๕ ย่าขวัญข้าวนี้ บูชาด้วยวัตถุอันได้มาตามชอบแล้ว หื้อเป็นทานแล เทศนา สดับรับฟัง ก็จักวุฒิก้านกุ่งรุ่งเรืองด้วยข้าว ของเงินคำสัมปติ ตราบต่อเท้าพันวัสสา...

ตัวอย่างเนื้อหาบางตอนในวรรณกรรมเรื่อง "ย่าขวัญข้าว" (ใช้ชื่อว่า ธัมมเยหลวงร้องขวัญข้าว) สำนวนของเชียงตุง (ฉบับของหนานทิพย์ บ้านพร้าว)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺธสฺส

ตทา กาเล เทวตา พุทฺธา นมามิ นครำ ราชคเห มหาชมฺพูทีปฺเป อาตสฺส วชยิกฺโก ดังนี้

ตทา ในกาลนั้นเล่า สตฺถา อันว่าสัพพัญญูพระพุทธเจ้า ก็นั่งอยู่เหนือแท่นแก้วบัลลังกาญจน์ เจ้าก็เทศนาธรรมคราญดวงงามวิเศษ แก่เทเวศและปุถุชน มิพระยาร้อยเอ็ดตนนั้นเล่า กับทังบริษัทสี่จำพวกเป็นตรา ก็มาพร้อมกันฟังธรรมเทศนาพระเจ้าในเมืองราชคหนครก็มีแล

ตทา กาเล ในกาลนั้นเล่า ยังมีย่าขวัญข้าวผู้ ๑ นั้นไสร้ ก็มากลายกลับเพศเป็นคนผู้หนึ่ง ก็มาจุกยืนอยู่ในท่ามกลางหมู่คนทั้งหลาย กับทังเทวบุตรเทวดายายแวดล้อม มันก็บ่ยอมือน้อมไหว้ พระแก่นไท้สัพพัญญูที่นั้น สัพพัญญูพระพุทธเจ้าก็กล่าวว่าอันว่าคนผู้นี้มันบ่น้อม กูนี้มีบุญใหญ่เสมันชาแล

ยามนั้นย่าขวัญข้าวก็กล่าวคำตอบพระพุทธเจ้าว่ากูนี้มีบุญผาบแพ้ยังโลกทังมวลแล มึงบ่รู้จักกูอั้นชะฎา พระพุทธเจ้าก็มารำพึงดูภายหลังไกลได้อสงขัยปลายแสนมหากัปป์ ก็บ่รู้บ่หันนาบุญย่าขวัญข้าวได้แล

ในกาลนั้น ย่าขวัญข้าวก็พ่านไปลี้เตียดอยู่ในเมืองอสงเขยยะ คือว่าเมืองดับมืด ก็ลวดกลายเป็นก้อนดินและทรายไปนั้นได้ ๑๒ ปี

ยามนั้นคนั้งหลายแปงนาและปลูกข้าว ก็บ่ทูนเท้าเต็มเยีย เป็นเวทนาอึบอยาก เป็นทุกข์ยากตายผาน มากนักแล

เมื่อนั้น พระพุทธเจ้าก็เท่านั่งอยู่เทศนาธรรม... พระพุทธเจ้าจิ่งมาคึดรู้ด้วยญาณประยาแห่งตนว่า... บัดนี้ควรกูไปชอมเอาย่าขวัญข้าวแล...

พระพุทธเจ้าก็ลงไปเซาะถึงเมืองอเวจี ก็ไปหันย่าขวัญข้าวที่นั่น พระพุทธเจ้าได้หันแล้วจิ่งจักร้องเอาย่าขวัญข้าว...

ในกาลยามนั้น ย่าขวัญข้าวก็ออกมาหาพระพุทธเจ้าก็ถือเอาย่าขวัญข้าวได้แล้ว ก็เอาใส่แจ่งผ้าสังฆาแห่งตน ก็สรเด็จพอกมาถึงเมืองชุมพูตราบถึงมาในกาล บัดนี้แล...

พระพุทธเจ้าก็หื้อคนทั้งหลายตกแต่งยังเครื่องสักการะบูชา ร้องเอาขวัญย่าเถ้าคือว่า ขวัญข้าว ๓๒ ประการ ร้องเสียงหวานปากเล่า ร้องหลายเผ่าหลายที่ว่า

ดูรา เจ้าใจดีย่าขวัญข้าว จุ่งจักมาอยู่เฝ้าเมืองเรา อย่าไปเซาป่าใหญ่ อย่าอยู่แก่ป่าไม้ดงดี ย่าใจดีขวัญข้าว... มาอยู่ในเมืองเป็นใหญ่ เป็นกอไข่เจือจาน สืบบัวราณทุกชาติ มาเสวยราชในเมือง ทุกปีเดือนอย่าคลาด...

ตทา ในกาลนั้นเล่า ลางพร่องก็ได้ข้าวน้ำมากหลวงหลาย ทังวันสายบ่ขาด ได้เต็มมากเรือนเยลางพร่องก็ได้เป็นสัตถิสเชมีมาก เพื่อได้ข้าวน้ำมากหลวงหลาย ลางพร่องก็มีเจตนาผายบ่เศร้า ส่างข้าวของเล่าเป็นทาน ลางพร่องก็ได้ทานไปบ่ขาด...ได้ข้าว-เปลือกข้าวสารไว้มาก ใผก็บ่ทุกข์ไร้ยากเหลือใจ แผ่ออกไวเหลือแหล่ เต็มแต่พื้นธรณี ปถวีหนเหนือแลหนใต้...

ธนธญฺญา อันว่าธรรมขวัญข้าวผูกนี้นา ก็เป็นธรรมชาตก ดวงประเสริฐ บุคคลผู้มีประยา ก็ควรหื้อบังเกิดสักการะบูชา ตามดังพระพุทธากล่าวไว้ บุคคลผู้ใดมีเจตนา ก็หื้อตกแต่งยังเครื่องสักการะบูชาร้องเอาย่าขวัญข้าว ก็จักวุฒิเที่ยงเท้าด้วยข้าวของเงินคำ ตามคลองธรรมกล่าวไว้ ก็หื้อได้ตกแต่งเครื่องนานา คือว่าข้าวเปลือกข้าวสารตกแต่งไว้ กล้วยลูกไข่แลข้าวคำขาว ดอกไม้เทียนใส่พราวเรืองเรื่อร้องเมื่ออั้นวันศีล ใจยินชมหื่นราธนาเจ้าฝูงอื่นมาร้องเอาขวัญข้าว ก็จักสุขเที่ยงเท้าทีฆา ข้าวของดาเที่ยงเท้าตามดั่งพระพุทธเจ้ากล่าวแหนไว้ ตามที่ธรรมชี้กล่าว ตามดั่งค่าวพระพุทธเจ้าเทศนามาก็มีแล

ตำนานและวรรณกรรมเรื่องข้าวบ่งบอกถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ ศีลธรรม โดยเฉพาะเรื่องความกตัญญูรู้คุณและความสามัคคี มีเนื้อหาน่าสนใจ จนเกิดประเพณีและพิธี อันดีงามหลายๆ อย่างเกี่ยวกับข้าว ทั้งรัฐพิธีและพิธีของชาวบ้าน ที่มีมาจนปัจจุบัน ตำนานและวรรณกรรมอันทรงคุณค่าเหล่านี้จึงควรได้รับการสืบสานเพื่อให้ชนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และตระหนักในคุณประโยชน์ของข้าว ประพฤติปฏิบัติตนตามที่เหมาะที่ควรในเรื่องการบริโภคข้าวต่อไป โดยเฉพาะเยาวชนไทย จะได้ระมัดระวังไม่บริโภคข้าวในลักษณะกินทิ้งกินขว้าง แม้ในยามที่เกิดภาวะข้าวยากหมากแพง

สินสอดทองหมั้น ความเกี่ยวพันในวิถีไทย

ประสงค์ กระจ่างวุฒิชัย*

โมง...โมง...โมง...โมงเท่งมง...ใครมีลูกสาวมาแลกลูกเขย เอาวะเอาเหวยลูกเขยกลองยาว ตะลาลา...ฮุย...ฮา...

เสียงก้องกังวานของกลองยาว ฆ้อง ฉาบ ดังมาพร้อมขบวนชายหญิงหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส มีผู้ถือต้นกล้วย ต้นอ้อยเดินนำหน้า ต่อมาเป็นขนมจันอับหลากหลาย ผู้อาวุโสท่าทางภูมิฐานถือขันบรรจุหมากพลู เงินทอง และขาดไม่ได้คือชายหนุ่มหน้าตายิ้มย่อง เป็นเสียงและภาพที่คุ้นหูคุ้นตาสำหรับคนที่เรียกกันว่าเป็นพวก GENERATION รุ่นแรก แต่สำหรับเหล่าชายหญิงแรกรุ่นที่ใช้ชีวิตในสังคมเมืองเป็นหลักคงเป็นสิ่งที่ไม่คุ้นชินเท่าใดนัก แต่น่าจะยังพอรู้กันได้ว่าขบวนดังกล่าวเป็นขบวนขันหมากของฝ่ายชายที่ยกมาสู่ขอหมั้นหมายยังบ้านบิดามารดาหญิงนั่นเอง

การหมั้นเป็นประเพณีในวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน เป็นที่ยอมรับยึดถือปฏิบัติถึงขนาดมีบัญญัติไว้ในกฎหมายเก่าของไทย ดังเช่น กฎหมายลักษณะผัวเมีย บทที่ ๑๑๔ กล่าวถึงการที่ชายนำขันหมากสามขันไปสู่ขอหญิง **ขันแรก** เรียกว่าขันหมากกล่าวถาม หากหญิงปฏิเสธก็เป็นอันยกเลิกกันไป ถ้าหญิงยอมรับขันหมากแรกไว้ชายจะแต่ง **ขันที่สอง** เรียกว่าขันหมากหมั้นไปอีก หากหญิงรับไว้ถือว่าเป็นคำมั่นสัญญาว่าจะสมรสกับชาย เมื่อถึง

*(น.บ., น.บ.ท., ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์)

วันแต่งงานชายจะนำ **ขันที่สาม** เรียกว่าขันหมาก-ใหญ่ไปมอบให้หญิงอีกครั้ง แต่เดิมคนไทยถือว่าบิดามารดามีอำนาจเหนือบุตร บิดามารดาสามารถทำการหมั้นแทนบุตรของตนได้โดยไม่จำเป็นต้องปรึกษาหารือบุตร บิดามารดาชายตกลงหมั้นหญิงกับบิดามารดาหญิงแทนบุตรตั้งแต่ชายหญิงยังอายุน้อยๆ ก็ได้ แต่กฎหมายปัจจุบันคือประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ซึ่งใช้บังคับตั้งแต่ปี ๒๔๗๘ เป็นต้นมา บิดามารดามิได้มีอำนาจเหนือบุตรเท่ากับกฎหมายเดิม อาทิเช่น กฎหมายใหม่กำหนดอายุของชายหญิงคู่หมั้นต้องมีอายุอย่างต่ำ ๑๗ ปีบริบูรณ์ บิดามารดาต้องไต่ถามความสมัครใจจากบุตรก่อน กฎหมายถือว่าการสมรสเป็นเรื่องส่วนตัวของชายหญิงโดยแท้ บิดามารดาของชายหญิงที่ยังเป็นผู้เยาว์เป็นเพียงผู้ให้ความเห็นชอบในขั้นสุดท้ายว่าจะอนุญาตให้หมั้นหรือไม่ ไม่มีอำนาจที่จะบังคับชายหญิงให้หมั้นกันเหมือนแต่เดิม (ดูหนังดูละครแล้วย้อนดูตัวละครดังหลังข่าวที่ฉายอยู่ในวันนี้ซึ่งท่านชายวังจุฑาเทพขอหมั้นธิดาของท่านชายวังเทวพรหมตั้งแต่บุตรธิดายังเด็ก เป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นได้สอดคล้องกับกฎหมายลักษณะผัวเมีย แต่หากเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฯ แล้ว พระเอกของเรื่องคือ ๕ สิงห์จุฑาเทพสามารถกล่าวอ้างโมฆะ-กรรมขึ้นปฏิเสธการหมั้นได้ ตามข้อกฎหมายซึ่งจะกล่าวในลำดับถัดไป)

ในด้านสังคม การหมั้นเป็นพิธีการก่อนที่ชายหญิงจะทำการแต่งงานหรือสมรสเพื่ออยู่กินเป็นสามีภริยากัน มุ่งหมายให้ชายและหญิงมีเวลาทำความคุ้นเคยกับครอบครัว ญาติมิตรของอีกฝ่ายมีเวลาเตรียมการแต่งงานหรือสมรสและช่วยให้เกิดความมั่นใจโดยเฉพาะแก่หญิงว่าจะมีการแต่งงานหรือสมรสในเวลาไม่ช้านี้ (คำว่าแต่งงานหมายถึงการจัดงานตามประเพณีความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น ส่วนคำว่า สมรส มุ่งหมายให้เกิดความผูกพันในทางกฎหมาย เช่นชายหญิงจดทะเบียนสมรสกันโดยไม่มีพิธีแต่งงาน ทางกฎหมายถือว่าได้สมรสกันแล้ว)

โดยข้อกฎหมาย เพื่อขจัดข้อโต้แย้งระหว่างชายหญิง เช่น ถ้าผู้ใหญ่ของชายหญิงเห็นชอบให้หมั้นกันไว้ตั้งแต่ชายหญิงยังเด็ก แต่เมื่อชายหญิงโตเป็นผู้ใหญ่แล้วเห็นว่ารับไม่ได้กับนิสัยใจคอของอีกฝ่าย ชายนั้นจะยังคงต้องสมรสกับหญิงหรือไม่ หากไม่ต้องการสมรสต้องทำอย่างไร หรือหากชายขอหมั้นหญิงสาวโดยมอบสัญญากู้เงิน ๑๐ ล้านบาท ให้แก่ฝ่ายหญิงไว้ ต่อมาเมื่อชายไม่มาสมรส หญิงจะฟ้องชายให้ชำระเงินตามสัญญากู้ได้หรือไม่ กฎหมายจึงบัญญัติหลักเกณฑ์การหมั้นไว้ในสาระสำคัญโดยย่อดังนี้

อายุ ชายและหญิงคู่หมั้นต้องมีอายุอย่างต่ำ ๑๗ ปีบริบูรณ์ มิฉะนั้นเป็นโมฆะ คำว่า ๑๗ ปีบริบูรณ์ หมายถึงต้องหมั้นหลังวันครบรอบวันคล้ายวันเกิด ๑๗ ปี นั่นเอง ส่วนคำว่าโมฆะหมายถึงการเสี่ยเปล่าเสมือนไม่มีการหมั้นเกิดขึ้นเลย ผู้มีส่วนได้เสียสามารถยกเอาความเสียเปล่าขึ้นกล่าวอ้างได้ หากมีการมอบ

เงินทองเพชรพลอยหรือของหมั้นใดๆ รวมถึงของที่เป็นสินสอดให้แก่ฝ่ายหญิง ฝ่ายชายมีสิทธิฟ้องเรียกคืนได้ เว้นแต่ตัวชายเองอายุไม่ครบ ๑๗ ปีบริบูรณ์ หรือรู้ดีว่าหญิงอายุไม่ครบ ๑๗ ปีบริบูรณ์ แต่ก็ยังมอบสินสอดและของหมั้นแก่ฝ่ายหญิง ย่อมไม่มีสิทธิเรียกคืน

ความยินยอม หากชายหรือหญิงยังเป็นผู้เยาว์ ต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครอง มิฉะนั้นการหมั้นนั้นจะเป็นโมฆียะ คำว่า ผู้เยาว์ปกติคือผู้ที่อายุยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ คำว่า โมฆียะ หมายถึงการหมั้นนั้นยังคงสมบูรณ์อยู่จนกว่าจะถูกบอกล้าง

ต้องมีของหมั้น การหมั้นจะสมบูรณ์เมื่อฝ่ายชายได้ส่งมอบหรือโอนทรัพย์สินอันเป็นของหมั้นให้แก่หญิงเพื่อเป็นหลักฐานว่าจะสมรสกับหญิงนั้น เคยมีคดีที่เกิดขึ้นจริงซึ่งฝ่ายชายสู่ขอหญิงว่าจะสมรสกับหญิงแต่ไม่ได้มีการให้ของหมั้นแก่หญิงไว้ ตกลงกันว่าให้ฝ่ายหญิงเป็นผู้จัดงานและพิธีสมรส แต่เมื่อถึงวันทำพิธีชายไม่มาตามนัด ฝ่ายหญิงฟ้องเรียกค่าใช้จ่ายในการเตรียมพิธีสมรสประการหนึ่ง ค่าเสียหายทางจิตใจ เนื่องจากถูกชาวบ้านดูถูกให้อับอายขายหน้าอีกประการหนึ่ง ตามกฎหมายถือว่าไม่มีการหมั้น ดังนั้นฝ่ายหญิงจึงไม่มีสิทธิฟ้องเรียกค่าทดแทนจากชาย

กฎหมายมิได้ให้ความหมายว่าทรัพย์ใดบ้างที่จะถือเป็นของหมั้น ดังนั้นทรัพย์สินใดๆ ไม่ว่าจะเป็นเงิน ทอง เพชรนิลจินดา ฯลฯ ก็ถือเป็นของหมั้น แต่ต้องส่งมอบของนั้นแก่หญิงไว้แล้วด้วย หากมอบของหมั้นให้ส่วนหนึ่ง

อีกส่วนหนึ่งสัญญาว่าจะนำมาให้ในภายหน้า ถือว่าเป็นของหมั้นเฉพาะที่ทรัพย์ที่มอบให้ไว้ ส่วนที่ยังไม่ได้มอบไม่เป็นของหมั้น ของหมั้นที่มอบแก่หญิงตกเป็นของหญิงนั้นทันที ส่วนที่ไม่เป็นของหมั้นจะฟ้องเรียกร้องไม่ได้ ดังเช่นอุทาหรณ์ที่ยกตอนต้นที่ชายตกลงว่าจะให้เงิน ๑๐ ล้านบาทเป็นของหมั้นแต่ยังไม่มีเงิน จึงทำสัญญากู้ให้หญิงยึดถือไว้ไม่ถือว่าเป็นการให้ของหมั้นตามกฎหมาย หญิงจึงฟ้องเรียกเงินกู้ตามสัญญากู้ในฐานะของหมั้นไม่ได้

เมื่อพูดถึงการหมั้น คนไทยเรามักพูดถึงคำว่า **สินสอด** เสมือนเป็นของสิ่งเดียวกับของหมั้น โดยเรียกไปทีเดียวว่า **สินสอดทองหมั้น** แต่แท้จริงแล้วสามารถแยกความหมายของคำว่า ***สินสอด*** ออกมาได้อีกส่วนหนึ่ง โดยธรรมเนียมประเพณีไทยถือว่า ***สินสอด*** เป็นค่าน้ำนมข้าวป้อน หรือค่าสินหัวบัวนาง เป็นการระลึกถึงบุญคุณและแสดงความเคารพคารวะบิดามารดาหญิงด้วยการให้สินสอด ตามข้อความในกฎหมายบัญญัติไว้ว่า ***สินสอด*** เป็นทรัพย์สินซึ่งฝ่ายชายให้แก่บิดามารดา ผู้รับบุตรบุญธรรม หรือผู้ปกครองฝ่ายหญิง แล้วแต่กรณี เพื่อตอบแทนการที่หญิงยอมสมรส ทรัพย์สินที่เป็นสินสอดนี้ตกเป็นของบิดามารดาหรือผู้ปกครองหญิงทันทีที่ส่งมอบกัน มีข้อแตกต่างจากของหมั้นตรงที่สินสอดไม่จำเป็นต้องเป็นเฉพาะทรัพย์สินที่ได้ส่งมอบกันแล้วดังเช่นของหมั้น ดังนั้นหากชายตกลงจะให้สินสอดแก่บิดามารดาหญิง ๑๐ ล้านบาท แต่ไม่มีเงินจึงทำสัญญากู้ยืมเงินให้บิดามารดาหญิงไว้ บิดามารดาหญิงฟ้องเรียก

เงินตามสัญญากู้ในฐานะเป็นสินสอดได้ และสินสอดไม่ใช่สาระสำคัญของการหมั้น หรือการสมรส ชายหญิงจะทำการหมั้นหรือสมรสโดยไม่ต้องมีสินสอดก็ได้

การหมั้น ขบวนขันหมาก การให้สินสอดทองหมั้น เป็นเพียงจุดเริ่มต้นเพื่อนำไปสู่การสมรส เป็นส่วนหนึ่งในวิถีความเป็นไทย ซึ่งยังมีเรื่องที่น่าศึกษาเรียนรู้อีกมากไม่ว่าจะเป็นในด้านข้อกฎหมาย ด้านธรรมเนียมประเพณี เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หวังว่าบทความนี้จะจุดประกายความอยากเรียนรู้ของผู้อ่านได้ไม่มากก็น้อย

ปฏิทินกิจกรรม
สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
เดือนกรกฎาคม – กันยายน ๒๕๕๖

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม/โครงการ	สถานที่
ทุกวันพุธของเดือน เวลา ๐๘.๕๗ – ๐๙.๐๐ น. และทุกวันศุกร์ของเดือนเวลา ๐๙.๓๑ – ๐๙.๓๙ น.	การเผยแพร่สารคดีเอกลักษณ์ไทย เรื่อง “อัญมณีไทย”	ออกอากาศทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ทุกวันพุธ และออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์โมเดิร์น-ไนน์ทีวี ทุกวันศุกร์
ทุกวันอาทิตย์เวลา ๐๖.๓๐ - ๐๖.๔๕ น.	การเผยแพร่บทความสดุดีบุคคลสำคัญ	ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่ง-ประเทศไทยFM 92.5 (ครอบคลุมพื้นที่กรุงเทพ-มหานคร ปทุมธานี และจังหวัดใกล้เคียงอีก ๑๐ จังหวัด), AM 891 (ครอบคลุมทั่วประเทศและพื้นที่บางส่วนของประเทศมาเลเซีย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ ราชอาณาจักรกัมพูชา สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม และสาธารณรัฐสิงคโปร์), www.prd.go.th
๔ กรกฎาคม ๒๕๕๖ หลังข่าวภาคค่ำ	การเผยแพร่สารคดีโทรทัศน์เฉลิม-พระเกียรติ เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันประสูติสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราช-กุมารี	ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย สถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยพีบีเอส สถานีวิทยุโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม สถานีโทรทัศน์ TNN2 เคเบิลทีวีแห่งประเทศไทย สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย และศูนย์เทคโน-โลยีทางการศึกษา

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม/โครงการ	สถานที่
๙ กรกฎาคม ๒๕๕๖	การจัดสัมมนารับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	ห้องบุหงา ชั้น ๓ โรงแรมโกลเด้นทิวลิป ซอฟเฟอริน กรุงเทพ ถนนพระราม ๙ เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร
๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๖ หลังข่าวภาคค่ำ	การเผยแพร่สารคดีโทรทัศน์เฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันประสูติพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ	ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย สถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยพีบีเอส สถานีวิทยุโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม สถานีโทรทัศน์ TNN2 เคเบิลทีวีแห่งประเทศไทย สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย และศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา
๒๖-๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๖ หลังข่าวภาคค่ำ	การเผยแพร่สารคดีโทรทัศน์เฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร	ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย สถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยพีบีเอส สถานีวิทยุโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม สถานีโทรทัศน์ TNN2 เคเบิลทีวีแห่งประเทศไทย สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย และศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม/โครงการ	สถานที่
๙ สิงหาคม ๒๕๕๖	การจัดพิธีมอบรางวัลชุมชนหรือหมู่บ้านประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี ๒๕๕๖	หอประชุมสุขุมนัยประดิษฐ สถาบันพัฒนาข้าราชกา พลเรือน สำนักงาน ก.พ. ถนนติวานนท์ จังหวั นนทบุรี
๑๐ - ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๖	การเผยแพร่สารคดีโทรทัศน์เฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ	ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิ แห่งประเทศไทย สถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยพีบีเอ สถานีวิทยุโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทีย สถานีโทรทัศน์ TNN2 เคเบิลทีวีแห่งประเทศไท สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย และศูนย์เทคโน โลยีทางการศึกษา
๑๔-๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๖	การจัดประชุม “เครือข่ายวิทยากรอาสาสมัครเอกลักษณ์ของชาติ”	โรงแรมโกลเด้นทิวลิป เอสเซนเชียล วสุ เขตพระนค กรุงเทพมหานคร และโรงแรมเดอะ กรีนเนอรี่ รีสอร์ เขาใหญ่ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
๒๔ กันยายน ๒๕๕๖	การจัดพิธีมอบรางวัลโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี ๒๕๕๖	หอประชุมสุขุมนัยประดิษฐ สถาบันพัฒนาข้าราชกา พลเรือน สำนักงาน ก.พ. ถนนติวานนท์ จังหวั นนทบุรี

พรรณไม้ในพระนามาภิไธย

ดอนญ่าควีนสิริกิติ์

กุหลาบควีนสิริกิติ์

แคทลียาควีนสิริกิติ์

มหาพรหมราชินี